

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย “เครือข่ายการวิจารณ์ : การวิจัยและพัฒนา”

เล่ม 1: บทสังเคราะห์การวิจัย

อัญชลี ชัยวราพร
(หัวหน้าโครงการ)

กันยายน 2558

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย “เครือข่ายการวิจารณ์ : การวิจัยและพัฒนา”

คณะกรรมการ

สังกัด

คุณอัญชลี ชัยวารพร

นักวิจารณ์อิสระ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. เจตนา นาควัชระ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ดร. ศุภชัย อารีรุ่งเรือง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คุณประภากรณ์ สีนานวน

นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหิดล

ผศ. ภัทรรา โต๊ะบุรินทร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มรดา ปริญญาจารย์

นักวิจัยอิสระ

สิบรินทร์ สนิทชน

นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร

คุณไอยเรศ บุญฤทธิ์

นักศึกษาปริญญาเอก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คุณศรีนิติ สุวรรณศักดิ์

นักวิจัยอิสระ

คุณอรพินทร์ คำสอน

นักวิจัยอิสระ

คุณกรรณิการ์ ถนนปัญญาภักดิ์

นักวิจัยอิสระ

คุณสุนิสา เจริญนา

นักวิจัยอิสระ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทคัดย่อ

ABSTRACT

- เล่มที่ 1 บทสรุปเคราะห์การวิจัย
- เล่มที่ 2 รายงานการวิจัยสาขาวารณศิลป์
- เล่มที่ 3 รายงานการวิจัยสาขาวัฒนศิลป์
- เล่มที่ 4 รายงานวิจัยสาขาวาฒนศิลป์
- เล่มที่ 5 รายงานวิจัยสาขาวัฒนศิลป์
- เล่มที่ 6 รายงานวิจัยสาขาวัฒนศิลป์

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย “เครือข่ายการวิจารณ์: การวิจัยและการทั้มนา” มีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลและวิเคราะห์เครือข่าย (**Compendium of Networks**) นักวิจารณ์และผู้สนใจการวิจารณ์ศิลปะ ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบันในประเทศไทย ศึกษาและทดลองกรณีตัวอย่างเพื่อหาศักยภาพของเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะ โดยใช้วิธีสำรวจและวิเคราะห์โครงสร้างเครือข่ายและองค์ความรู้การวิจารณ์ศิลปะ สัมภาษณ์ผู้รู้ และสร้างกิจกรรมส่งเสริมเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะ

ผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะพบได้ในทั้งในพื้นที่โลกจริงและโลกเสมือนจริง ลักษณะการเชื่อมโยงบนทั้งสองพื้นที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละสาขา โดยเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะโดยตรงซึ่งหมายถึงเครือข่ายที่ทำงานประเมินคุณค่างานโดยใช้การถ่ายทอดทางมุขปาฐะหรือลายลักษณ์นั้นมีน้อยมาก และไม่พบในสาขาสังคีตศิลป์เลย แต่เมื่อได้ขยายคำจำกัดความของรูปแบบการวิจารณ์ ให้รวมไปถึงการวิจารณ์ทางอวัจนาภาษาและกิจกรรมสนับสนุน ก็พบเครือข่ายทางการวิจารณ์มากขึ้น ส่วนใหญ่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร หรือปริมณฑล โดยมีเครือข่ายในภูมิภาคน้อยมากแทบทุกสาขา

ลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายมีทั้งระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบัน โดยเครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลขนาดเล็ก เป็นพื้นเพื่อสำคัญที่จะนำไปสู่การวิจารณ์ให้เกิดขึ้นได้มากที่สุด ในปัจจุบันการสร้างเครือข่ายมิได้เกิดขึ้นเฉพาะในแต่ละสาขาเท่านั้น แต่ยังได้มีการสร้างเครือข่ายข้ามสายศิลปะ และข้ามประเทศอีกด้วย

ปัจจัยที่ทำให้เกิดเครือข่ายนั้น มีทั้งเกิดจากการมีเป้าประสงค์ร่วมกัน เกิดจากวัฒนธรรม เทคโนโลยี และแนวทางการ นอกจานี้ยังพบว่า เครือข่ายนอกจากจะมีประโยชน์ต่อการวิจารณ์แล้ว บางครั้งก็เกิดผลกระทบเชิงลบต่อผู้ที่อยู่นอกเครือข่ายนั้นด้วย

ABSTRACT

This research project, "Networking of Criticism : Research and Development" is aimed at identifying, compiling and analysing a compendium of networks of criticism at the levels of individuals, groups and institutions in Thailand. It also explores and proposes model groups that forge criticism networks most efficiently. The methodologies include surveying these networks and analyzing their structures, body of knowledge accumulate and resultant theories, as well as interviews and conduct of, and participation in, related activities.

The study shows that networks of criticism in Thailand are found both in the real and virtual worlds, with varying modes of connectivity, depending on the respective artistic fields. Direct criticism, meaning verbal and written criticism, is rare in most artistic domains, and there appears to be none at all in Thai classical music. Nevertheless, if the forms of criticism are flexible enough to include non-verbal criticism and related activities, networks can be found, especially in the area of Bangkok and its vicinities rather than in the rural areas.

Networks of criticism are connected at the levels of individuals, groups and institutions. Personal and small group networks are more effective in building up the culture of criticism of the arts. At present, networks cut across boundaries of individual art forms and link up beyond cultural and national frontiers.

Criticism networks may share common objectives and come into being by design, by culture, by technology or by crisis. Apart from contributing constructively to the development

of criticism, it must be admitted that networks can also prove to be counterproductive in excluding those not directly involved.

บทสังเคราะห์สรุปความก้าวหน้าในรอบ 1 ปี

(18 กันยายน 2557 - 17 กันยายน 2558)

โครงการวิจัย “เครือข่ายการวิจารณ์ : การวิจัยและการพัฒนา”

โดย

อัญชลี ชัยวารพร (หัวหน้าโครงการ)

โครงการ “เครือข่ายการวิจารณ์ : การวิจัยและการพัฒนา” เป็นการวิจัยที่เน้นการศึกษาเรื่องเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะใน 5 สาขา ได้แก่ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ สังคีตศิลป์ ศิลปะการละคร และภพยนตร์ กำหนดการดำเนินงานระยะห่างวันที่ 18 กันยายน 2557 – 17 กันยายน 2558 โดยให้นิยาม “เครือข่ายการวิจารณ์” ไว้ว่าเป็น การเชื่อมโยงภายใน และ / หรือระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และ / หรือสถาบันที่แสดงออกด้วยลายลักษณ์และมุขปากฐาน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่เป็นความลับพันธ์แบบมุขย์ลับผู้ลับนุชย์โดยตรง และผ่านลีสั่งคอมอนไลน์ต่าง ๆ (โลกไซเบอร์) เพื่อถ่ายทอดแลกเปลี่ยนแบ่งปัน และ / หรือกระทุนให้เกิดความรู้และความคิดเห็นเชิงวิจารณ์ที่เกี่ยวกับศิลปะโดยรวม ตัวงาน บริบท และ / หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศิลปะ

ในการดำเนินงานวิจัย โครงการกำหนดวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. ประมวลและวิเคราะห์เครือข่าย (Compendium of Networks) นักวิจารณ์และผู้สนใจการวิจารณ์ศิลปะ ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบันในประเทศไทย

2. ศึกษาและทดลองกรณีตัวอย่างเพื่อหาศักยภาพของเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะ

ส่วนในเรื่องผล (outcome) ที่จะได้รับนั้น ได้กำหนดไว้ดังนี้ คือ

1. แผนที่และข้อมูลอันเป็นระบบว่าด้วยเครือข่ายผู้สร้างสรรค์งาน นักวิชาการ และผู้สนใจการวิจารณ์ศิลปะเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและความรู้การวิจารณ์ในประเทศไทย

2. ข้อสรุปทั่วไปที่ว่าด้วยการการสร้างงานวิจารณ์บนฐานของกลุ่มหรือเครือข่าย

ในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และผลดังกล่าว โครงการเสนอวิวิจัยเป็น 3 ส่วนดังนี้

1. สำรวจและวิเคราะห์โครงสร้างเครือข่ายและองค์ความรู้การวิจารณ์ศิลปะ
2. สำรวจผู้ที่มีผลงานวิจารณ์อยู่แล้ว และผู้ที่มีได้เขียนงานวิจารณ์
3. สร้างกิจกรรมส่งเสริมเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะ เช่น การจัดเสวนา คลินิกการวิจารณ์ฯลฯ

โครงการได้ทำงานตามวิวิจัยที่นำเสนอต่อ สกว. ครบทั้ง 3 ส่วน ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานในส่วนที่ 1 คือ สำรวจและวิเคราะห์โครงสร้างเครือข่าย และสำรวจผู้ที่มีผลงานวิจารณ์อยู่แล้ว เนื่องจากว่าหลังจากที่ได้ลงมือปฏิบัติจริงแล้ว ผู้วิจัยพบว่าต้องเพิ่มการเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น แตกต่างกันไปในแต่ละสาขา สาขาวังค์ศิลป์สังเกตการจากการแสดงดนตรีที่มีใช้การเสวนา สาขาวาฒนตร์สังเกตการจากการเข้าชมวิทยุและปั๊กิริยาหลังการชม ภาพนิทรรศ์ คล้ายกับการเข้าร่วมฟังหลังการแสดงของสาขาวังค์ศิลป์ฯลฯ สาขาวังค์ศิลป์สังเกตการจากการเปิดงานแสดงต่าง ๆ ในกรณีของสาขาวรรณศิลป์ มักจะเป็นการเข้าร่วมเสวนานั่น ๆ

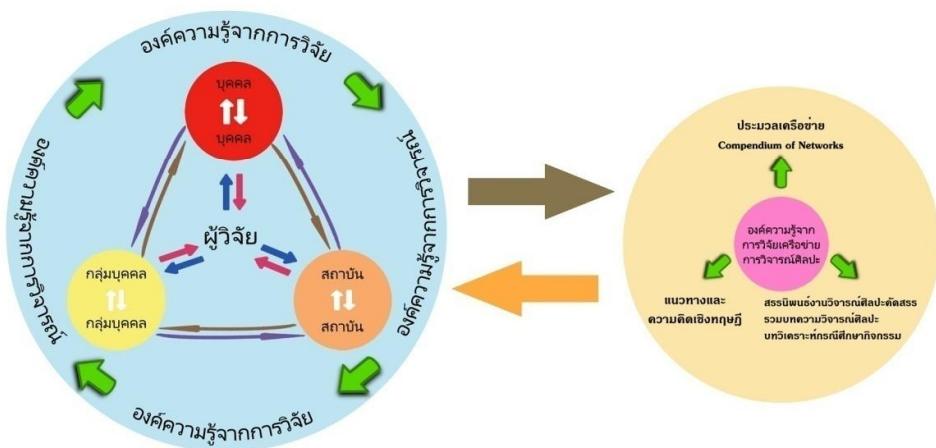
การสร้างกิจกรรมส่งเสริมเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะซึ่งเป็นวิวิจัยที่สามนั้น ได้ดำเนินการอยู่ทุกสาขา เพียงแต่มีความแตกต่างกันไปในรายละเอียด บางสาขาวิชาได้ลงลึกไปตั้งแต่แรก ขณะที่บางสาขาวิชาเริ่มสร้างกิจกรรมอยู่บ้าง แล้วแต่บริบทในส่วนของการเคลื่อนไหวของแต่ละสาขา

สำหรับรายละเอียดและผลของการดำเนินงานวิจัย สามารถกล่าวสรุปได้ดังนี้

1. การดำเนินงานตามแผนภูมิของเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะ

ในการเสนอโครงการวิจัยกับ สกว. โครงการได้สร้างแผนภูมิเครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะเพื่อให้ใช้ร่วมกัน อยู่ในหนึ่ง โดยพัฒนามาจากกรอบแนวคิดที่จะใช้กับโครงการดังต่อไปนี้

แผนภูมิ เครือข่ายการวิจารณ์ศิลปะ

เมื่อได้มีการปฏิบัติงานอย่างจริงจังในระยะที่ 1 พบว่า แผนภูมิดังกล่าวเป็นกรอบรวมที่ควรจะใช้ประเมินแนวคิดของโครงการทั้งสองระยะ แต่การทำงานในระยะที่ 1 นี้ที่เป็นเพียงการประมวลข้อมูลว่าเครือข่ายอยู่ที่ใด และมีลักษณะอย่างไร รวมทั้งการทดลองการสร้างเครือข่ายในลักษณะต่าง ๆ ทำให้ผลการศึกษาในระยะที่ 1 ยังมีได้ลังเล็กในการนำองค์ความรู้จากการวิจัยและองค์ความรู้จากการวิจารณ์ (ในวงกลมแรก) ไปใช้ แม้ว่าผู้วิจัยอาจจะค้นพบองค์ความรู้ของกลไกในการสร้างเครือข่ายบ้าง สำหรับข้อสรุปเรื่องแนวทางและความคิดเชิงทฤษฎี (ในวงกลมที่ 2) จะยังชัดเจนขึ้นเมื่อมีการศึกษาครบทั้งสองระยะ

อย่างไรก็ตาม ทุกสาขาสามารถค้นพบแผนภูมิเครือข่ายการวิจารณ์ในแต่ละสาขาได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในเรื่องเครือข่ายทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้อีกต่อไป ดังรายละเอียดในหัวข้อ 2.4 ที่ว่า ด้วยลักษณะและความสัมพันธ์ของเครือข่าย

จากข้อสรุปต่าง ๆ ที่ค้นพบในระยะที่ 1 นี้ มีคำพทที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานวิจัยขึ้น ซึ่งโครงการขอนิยามคำพทดังกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

การวิจารณ์โดยตรง หมายถึงการวิจารณ์ที่เน้นการประเมินคุณค่างานศิลปะเป็นจุดมุ่งหมายหลัก ใช้การถ่ายทอดทางมุขป้าฐานหรือลายลักษณ์ โดยที่การวิจารณ์มิได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งหรือส่วนประกอบของการสร้างสรรค์กิจกรรมนั้น

การวิจารณ์เต็มรูปแบบ หมายถึงการวิจารณ์ที่เน้นการประเมินคุณค่างานศิลปะทางมุขปาฐะหรือลายลักษณ์เป็นจุดมุ่งหมายหลัก โดยการประเมินคุณค่า้นนี้เป็นการสร้างสรรค์ในการแสดงที่ครบกระบวนการทั้งในแท็ตและชมและการให้เหตุผล

2. การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

ก่อนที่จะประเมินผลการวิจัยเบรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ โครงการขออธิบายรายละเอียดข้อค้นพบต่างๆ ที่เกิดขึ้น เนื่องจากหลายสาขาได้ทำงานเกินจากวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และหลายสาขาพบข้อจำกัดบางอย่าง สามารถสรุปข้อค้นพบตามประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

2.1 พื้นที่เครือข่ายการวิจารณ์

2.1.1 แผนที่เครือข่ายการวิจารณ์ ทุกสาขาได้ข้อสรุปเช่นเดียวกันว่าพื้นที่ในการสร้างเครือข่ายแบ่งเป็น 2 พื้นที่อย่างชัดเจน ได้แก่

- พื้นที่บนโลกจริง (physical world) เป็นเครือข่ายที่จับต้องได้ มีการรวมตัวกันเป็นกิจจะลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นทางการหรือไม่ โดยกิจกรรมที่จัดมีทั้งที่มุ่งหวังการวิจารณ์โดยตรงหรือเพียงส่งเสริมการวิจารณ์ มีฐานปักหลักอยู่บนพื้นที่บนโลกจริงแห่งใดแห่งหนึ่ง

- พื้นที่บนโลกเสมือนจริง (virtual world) เป็นเครือข่ายที่ไม่มีฐานปักหลักในเชิงกายภาพที่ใด แต่กระจัดกระจายไปทั่วประเทศ บางครั้งข้ามประเทศ โดยใช้อินเทอร์เน็ตเป็นตัวเชื่อม หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่ายที่อยู่บนโลกเสมือนจริง

แต่ละสาขาวรบรวมเครือข่ายทั้งที่เป็นการวิจารณ์โดยตรงหรือที่ส่งเสริมการวิจารณ์บนสองพื้นที่ได้โดยนำเสนอในรูปแบบแผนที่เครือข่ายการวิจารณ์ สรุปได้ว่า สาขาสังคีตศิลป์มีเครือข่ายอยู่ทุกจังหวัด แต่เป็นเครือข่ายส่วนบุคคลระหว่างครู - ศิษย์ตามบ้านคนตระ รองลงมาได้แก่สาขาวรรณศิลป์และทศนศิลป์ที่พบเครือข่ายตามจังหวัดเล็ก นอกเหนือไปจากจังหวัดใหญ่ ทั้งนี้เป็นไปได้ว่างานทั้งศิลปะในสองสาขาอาศัยบุคคลเพียงคนเดียวในการสร้างงาน นักเขียนและศิลปินจึงอยู่กรุงเทพฯไปทั่วประเทศ และนักเขียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างกิจกรรมที่สนับสนุนการวิจารณ์ โดยเฉพาะในส่วนของการอบรมการเขียนและการอ่าน กิจกรรมเหล่านี้ บางครั้งมีการวิจารณ์เป็นส่วนเสริม นอกจากนี้ความเป็นศิลปะอันเก่าแก่สุดอย่างวรรณศิลป์ทำให้มีร้านหนังสืออยู่ทั่วประเทศ ร้านหนังสือเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการวิจารณ์ในรูปแบบงานเสวนาหรือเปิดตัวหนังสือ เป็นต้น ขณะที่สาขาอื่นๆ จำเป็นจะต้องมีพื้นที่ขนาดใหญ่และใช้เงินลงทุนขนาดสูง เช่น ห้องแสดงดนตรี โรงละคร และโรงภาพยนตร์ ดังนั้นจึงมีพื้นที่ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการวิจารณ์ได้น้อยกว่า

สาขาวรรณศิลป์พบร่วมกับเครือข่ายการวิจารณ์ส่วนใหญ่อยู่บนพื้นที่เสมือนจริงเป็นหลัก โดยเฉพาะเฟซบุ๊ก จากการสำรวจในช่วงที่เดือนที่ผ่านมาพบว่ามีจำนวนสูงมากกว่า 100 เฟซบุ๊ก ทั้งนักวิจารณ์อาชีพและ

สมัครเล่น พื้นที่จริงจะสร้างเครือข่ายในลักษณะส่งเสริมการวิจารณ์มากกว่าจะสร้างการวิจารณ์โดยตรง ได้แก่ สอนวิชาชีวารณ์ภาษาญี่ปุ่นหรือวิชาที่เกี่ยวข้อง จัดฉายภาษาญี่ปุ่น เปิดเสวนาและประชุม ให้ร่วมวัลต่าง ๆ และให้พื้นที่ในการทำกิจกรรม

ส่วนสาขาวิศวกรรมศาสตร์ เครือข่ายการวิจารณ์พบได้ทั้งโลกจริงและโลกเสมือน เครือข่ายบนโลกจริงเห็นได้ชัดจากชุมชนวิจารณ์ศิลปะการแสดง ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เขียนอยู่บนสื่อสิ่งพิมพ์ ขณะที่เครือข่ายบนโลกเสมือนจริงมักจะเป็นกลุ่มที่สร้างจากผู้ชุมนุมด้วยกัน

สาขาวิศวกรรมศาสตร์พบว่า การวิจารณ์ทางดนตรีไทยเกิดขึ้นตามปัจจัยในเรื่องส่วนตัวและสาขาวิชานะ การวิจารณ์มักจะเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระดับบุคคล ได้แก่ ครุภัคศิษย์ ยกที่จะเกิดในพื้นที่สาธารณะ การวิจารณ์ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้รูปแบบมุขปาฐะและดนตรีวิจารณ์ดนตรี ตามข้อสรุปของโครงการวิจัยในภาคที่ 1 “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย” ส่วนการวิจารณ์ลายลักษณ์มีพัฒนาการเป็นลำดับขั้นและเกิดเครือข่ายในรูปแบบของวารสารวิชาการทางดนตรี ขณะที่พื้นที่ใหม่หรือพื้นที่ออนไลน์นั้น ได้รับรับวัฒนธรรมมุขปาฐะและวัฒนธรรมลายลักษณ์เข้าไว้ด้วยกัน แต่ก็ยังมีได้เกิดเครือข่ายการวิจารณ์อย่างชัดเจน ลักษณะเป็นเพียงรูปแบบลายลักษณ์ที่ปรับมาจากการวิจารณ์ดนตรี อย่างไรก็ตามอินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สาธารณะใหม่สำคัญที่จะช่วยส่งเสริมความรู้วิชาการทางดนตรีสู่สาธารณะมากขึ้น

สาขาวิศนุศิลป์พบเครือข่ายโลกจริงในจังหวัดใหญ่ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ขอนแก่น เชียงใหม่ และสงขลา นอกจากนี้มีเครือข่ายโลกเสมือนกระแสจัดการกระจายอยู่ทั่วประเทศ

2.1.2 การเชื่อมโยงของเครือข่ายบนโลกจริงกับโลกเสมือนจริง ผู้วิจัยในหลายสาขาวิชาพบว่า การสร้างเครือข่ายการวิจารณ์บนทั้งสองพื้นที่ มีทั้งที่แบ่งแยกกันอย่างสิ้นเชิงหรือเชื่อมโยงกัน ขึ้นอยู่กับธรรมชาติและการเคลื่อนไหวของแต่ละสาขา ส่วนใหญ่แล้วมักจะใช้พื้นที่ทั้งสองในการวิจารณ์ด้วยกันทั้งสิ้น

ทั้งสาขาวิศนุศิลป์และภาษาญี่ปุ่นพบว่า เครือข่ายการวิจารณ์มักจะเชื่อมโยงกันระหว่างโลกจริงกับโลกเสมือนจริง มีการใช้ทั้งสองพื้นที่ในการสร้างเครือข่ายร่วมกันและสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะสาขาวิศนุศิลป์ การวิจารณ์บนโลกจริงและโลกเสมือนจริงไม่มีความเชื่อมโยงกันเลยก่อนหน้านี้ (ข้อค้นพบในโครงการที่ 4 ซึ่งเน้นเว็บไซต์และบล็อก) แต่เมื่อได้มีการศึกษาในเฟซบุ๊ก สาขาวิศนุศิลป์พบว่าเครือข่ายจะเลือกใช้จุดเด่นของแต่ละพื้นที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด อาทิ จัดกิจกรรมการวิจารณ์บนพื้นที่โลกจริง แล้วใช้โลกเสมือนจริงในการประชาสัมพันธ์ ซึ่งการดำเนินการในลักษณะนี้ทำให้เครือข่ายบนโลกจริงที่แต่เดิมจำกัดด้วยเพียงภายในอย่างสถาบันการศึกษา ก็ได้เชื่อมโยงกับโลกภายนอก หรือเครือข่ายบนโลกเสมือนจริงได้รับการยอมรับบนโลกจริงมากขึ้น อาทิ การพิมพ์หนังสือ “10 เล่มโปรด 100 นักอ่าน” ของสำนักพิมพ์คุณบางทีนำมายังการให้หัวของักอ่านในเฟซบุ๊ก 100 คน หรือการรวมตัวกันแลกกันอ่านหนังสือของเพื่อนกันอ่าน เป็นต้น

สาขาวิชาญี่ปุ่นได้เชื่อมโยงโลกทั้งสองอยู่แล้วในเชิงการวิจารณ์ (จากข้อค้นพบในโครงการที่ 4) สาขาวิชาญี่ปุ่นใช้โลกจริงในการสังสรรค์ ก่อนที่จะมาลงลึกในพื้นที่โลกเสมือนจริง

สำหรับสาขาสังคีตศิลป์พบการเชื่อมโยงระหว่างเครื่อข่ายบนโลกจริงและโลกเสมือนจริงในลักษณะของพื้นที่ทั้งช้อนการเรียนรู้ดูดนรีไทย บ้าน วัด วังบนโลกอินเทอร์เน็ต

การสร้างเครื่อข่ายการวิจารณ์บนโลกจริงกับโลกเสมือนจริงของสาขาวิศลปะการละคร มีลักษณะเป็นเพียงเส้นบาง ๆ ทางหนึ่งคือกลุ่มผู้สร้างงานละครโรงเรือ หรือ “ละครคอม” ใช้พื้นที่อินเทอร์เน็ตในการประชาสัมพันธ์และนำบทวิจารณ์มาเผยแพร่ กับกลุ่มที่สร้างเครื่อข่ายเพื่อผลประโยชน์ในการสร้างแฟนคลับและสร้างชื่อ (เอ็กเซ็คท์ จำกัด และ บริษัท ชีเนริโอ) ส่วนอีกทางหนึ่งเป็นการเชื่อมโยงจากการเปิดรับสมาชิกที่เขียนงานบนอินเทอร์เน็ตของชุมชนวิจารณ์ศิลปะการแสดง โดยบุคคลเหล่านั้นจะเป็นต้องมีสถานภาพทางสังคมบางอย่างบนโลกจริง อาทิ ก้าลปพฤกษ์ (ได้รับรางวัล มล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ทางการวิจารณ์ภาพยนตร์) หรือ Yokkee Apirak (ผู้ผลิตละครเวทีหลายเรื่องและอาจารย์ในมหาวิทยาลัย) เป็นต้น ขณะที่กลุ่มผู้สร้างเครื่อข่ายการวิจารณ์บนโลกเสมือนจริงก็ไม่ได้เป็นสมาชิกชั้นรวม อาทิ Nung Phongpan

สาขาวิศนศิลป์พบว่าเครื่อข่ายบนโลกเสมือนจริงช้อนทับโลกจริงไว้ ส่วนใหญ่เพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ เช่น การรวมตัวกัน การให้ความรู้ เป็นต้น แต่หลายเครื่อข่ายมีการวิจารณ์ในลักษณะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แต่ไม่ได้มีการแสดงออกด้วยการบันทึกเป็นลายลักษณ์

ทั้งนี้ เครื่อข่ายจะมีศักยภาพมากที่สุดหากมีการเชื่อมโยงผ่านทั้งโลกจริงและโลกเสมือนจริง โดยเฉพาะการสร้างเครื่อข่ายเพื่อการวิจารณ์ หากสมาชิกมีการสื่อสารเฉพาะบนโลกเสมือนจริงจะทำให้ขาดมิติ การเคลื่อนไหวที่มาจากมนุษย์สัมผัสนุษย์ ดังจะเห็นได้จากสาขาวิรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ และภาพยนตร์ ผู้วิจัยสาขาวิรรณศิลป์พบว่าการพบกันทั้งสองโลกในกลุ่มสมาชิกของเว็บเด็กดีสามารถสร้างกิจกรรมปลีกย่อยสืบต่อไปได้ อาทิ ขณะที่บุคคลล็อกเกอร์ใน “บล็อกแกงค์” ซึ่งมีงานวิจารณ์ที่จัดได้ไว้คุณภาพในระดับหนึ่ง แต่เพราจะไม่ได้มีการสร้างเครื่อข่ายบนโลกจริงอย่างจริงจัง ทำให้งานไม่ได้รับการเผยแพร่เท่าที่ควรและยังไม่เป็นที่รู้จักนัก

เช่นเดียวกับสาขาวิทยาศาสตร์ที่ค้นพบว่าการเชื่อมโยงของเครื่อข่ายทั้งสองโลกเป็นสิ่งที่เกือบหนุนชึ่งกัน และกัน ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างการนายแพทย์รพีรากานต์ ลือของร้านหนังสือเพื่องนครและเครื่อข่ายกิจกรรมแพทย์รพีรากานต์ทางเลือกที่จังหวัดเชียงใหม่ ก็เป็นการรวมตัวกันผ่านมหาวิทยาลัย ร้านหนังสือ กลุ่มปันยามูวิคลับ และโรงพยาบาลประจำเมือง เป็นต้น โดยทั้งหมดนั้นเชื่อมโยงกันผ่านสื่อโซเชียล ขณะที่สาขาวิศนศิลป์พบว่าการใช้โลกเสมือนจริงได้หลายประการในเรื่องเมืองและภูมิภาคไป

2.1.3 ประเด็นพื้นที่เมืองและภูมิภาค ทุกสาขาวิชาพบการใช้พื้นที่ของเครื่อข่ายในลักษณะเมืองและภูมิภาค เพียงแต่ต่างกันไปในรายละเอียด ทุกสาขาวิชาพบว่าเครื่อข่ายการวิจารณ์อยู่ในกรุงเทพมหานครกับเมืองใหญ่ที่คนมีการศึกษามาอยู่ร่วมกันมาก โดยเฉพาะตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ อาทิ เชียงใหม่ ขอนแก่น ภูเก็ต เป็นต้น

สาขาวิรรณศิลป์มีเครื่อข่ายการวิจารณ์ในพื้นที่ภูมิภาคมากที่สุด ใกล้เคียงกับสาขาวิศนศิลป์ ซึ่งการตั้งชื่อกลุ่มมีความเชื่อมโยงกับพื้นที่ค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่แสดงออกมาในนัยที่ตั้งของกลุ่ม เช่น เครื่อข่ายกลุ่มสีน้ำทุ่งบางเขน เครื่อข่ายศิลปิน จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การตั้งชื่อยังคงเน้นศูนย์กลางของประเทศไทยอย่างกรุงเทพมหานคร หรือความเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคโดยรวมอย่างกลุ่มศิลปินอีสาน กลุ่มศิลปินล้านนา

ซึ่งความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ทั้งหลายลงได้ด้วยเครือข่ายที่เกิดจากพื้นที่เสมือนจริง ที่แม้ว่าอยู่ในลักษณะกลุ่มปิด ซึ่งผู้วิจัยในโครงการนี้เห็นว่าเป็นข้อดีในการตรวจสอบบุคคลที่ต้องการเข้าเป็นสมาชิก

เช่นเดียวกับสาขาภาษาพยนตร์ ซึ่งแม้ว่าเครือข่ายการวิจารณ์มีมากที่สุด มากกว่า 100 เพจบนโลก เสมือนจริง แต่เมื่อมองพื้นที่ในประเด็นภูมิภาคแล้ว กลับมีเครือข่ายภูมิภาคน้อยที่สุดกว่าได้ เพราะมีเพียงในเขต ปริมณฑลอย่างปทุมธานี นครปฐม ส่วนต่างจังหวัดนั้นมีเพียงชลบุรี นครราชสีมา ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ภูเก็ตและนครศรีธรรมราชเท่านั้น

สำหรับสาขาสังคีตศิลป์ได้นำประดิษฐ์เมืองและภูมิภาคมากกว่าเน้นในหลายประเด็น ตั้งแต่เครือข่าย กรรมการผู้ตัดสินการประกวดดนตรีไทยระดับมหาวิทยาลัยที่มาจากส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อประกวดระดับ ห้องถันแล้ว กรรมการในพื้นที่จึงจะมีสิทธิ์มีส่วนร่วมในการตัดสิน หรือคุณค่าของการประกวดดนตรีในพื้นที่กรุงเทพ สามารถใช้รองรับในการสมัครเข้าศึกษาของผู้เรียน

เครือข่ายสาขาศิลปะการละครส่วนใหญ่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะเครือข่ายการวิจารณ์ ศิลปะการละคร เครือข่ายในภูมิภาคที่เกิดขึ้นเป็นเครือข่ายละครเพื่อสังคม และสถาบันการศึกษาในส่วนภูมิภาค ยังไม่ปรากฏเครือข่ายการวิจารณ์อย่างชัดเจนในระดับภูมิภาค

2.2 รูปแบบของการวิจารณ์

หากพิจารณา ว่า การวิจารณ์ คือ การประเมินคุณค่า รูปแบบการวิจารณ์มักรวมไปถึงรูปแบบการ ประเมินคุณค่าอย่างอื่นด้วย มิใช่เพียงการแสดงถ้อยคำหรือลายลักษณ์เท่านั้น สามารถแบ่งรูปแบบของการ วิจารณ์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. การวิจารณ์แบบมุขปาฐะ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นบนโลกจริงหรือโลกเสมือนจริง ในโลกจริง ได้แก่ การ ตกเดี่ยงในห้องเรียน การเสวนากลุ่มหรือการวิพากษ์ในต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นหลังจากการแสดง อาทิ การ วิจารณ์ของครุณตระ, การแทรกไว้ในค่ายฝึกอบรมการเขียน, การถามตอบหลังจากชมละครเวทีและภาษาพยนตร์ (Q & A), การเปิดงานแสดงนิทรรศการภาพต่าง ๆ รวมทั้งการประกวดรางวัลต่าง ๆ ส่วนการวิจารณ์มุขปาฐะในโลก เสมือนจริง ได้แก่ การถ่ายทอดงานเสวนา และการวิจารณ์งานศิลปะด้านต่าง ๆ ผ่านสื่อกระจายเสียงและสื่อ อินเทอร์เน็ต

2. การวิจารณ์แบบลายลักษณ์ พิจารณาจากข้อเขียนทั้งที่เกิดบนโลกจริงอย่างสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งระดับบุคคล กลุ่มและสาธารณะ เช่น งานที่ผู้วิจารณ์ในค่าย และงานวิจารณ์ในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น

3. การวิจารณ์ทางอวัจนาภาษา (nonverbal criticism) เป็นการประเมินคุณค่าด้วยการแสดงออกวิธีอื่น ที่ไม่ใช่ทั้งภาษาเขียนหรือภาษาพูด เช่น การหอบริบ การแสดงมือ การเดินออก หรือการวิจารณ์แบบคนตระ วิจารณ์คนตระ ได้แก่ การประชันและการประกวด รวมทั้งปฏิกริยาความเงียบ เช่น การไม่วิจารณ์หรือการกดไลค์ งานแสดงหนึ่ง ๆ

สาขาวรรณศิลป์ยังพบอีกว่าเครือข่ายวรรณกรรมบางส่วน มีวิธีการเขียนการวิจารณ์ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป ได้แก่ การวิจารณ์โดยเน้นปฏิกริยาทางความคิดและอารมณ์ที่มีต่องานวรรณกรรม การวิจารณ์ที่ใช้ความรู้ทางด้านวรรณกรรม และการวิจารณ์ที่ใช้ทฤษฎีและมุมมองจากศาสตร์แขนงอื่น ลักษณะแรกมักจะเป็นเครือข่ายนักอ่านทั่วไป ขณะที่ลักษณะที่สองมักจะเป็นเครือข่ายนักวิชาการ เป็นต้น

สาขาวิชาศิลปะการละครได้ข้อค้นพบใหม่ในเรื่องรูปแบบการวิจารณ์ โดยเฉพาะการประท้วง และปฏิกริยาตอบโต้การควบคุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐจากการแสดงละครเวที่เรื่อง “บางละเมิด” เมื่อผู้ชมท่านหนึ่งไม่พอใจในเรื่องเนื้อหาและรูปแบบที่คุกคามเรอ จันขอเดินออกกลางคัน เป็นมิติที่ไม่ค่อยเกิดขึ้นในสังคมไทยมากนัก แต่เป็นสิ่งที่ธรรมดามากในโลกตะวันตก นอกจากนี้ การตอบโต้การควบคุมของทหารด้วยการคุกคามทหารจากนักแสดงเอง ถือได้ว่าเป็นวิธีการควบคุมช้อนการควบคุม ซึ่งผู้วิจัยสาขาวิชาศิลปะการละครตีความไว้ว่าสังคมไทยมีการ “คุกคาม” ซึ่งกันและกันอยู่แล้วในลักษณะต่าง ๆ ประเด็นนี้จะนำไปสู่การอภิปรายต่อไปได้อีกเช่นกัน

สาขาวิศนศิลป์มีปรากฏการณ์นี้เช่นเดียวกัน สำหรับการควบคุมการวิจารณ์โดยมีทหารเข้าร่วมพั่งการเสวนาเชิงการวิจารณ์ที่ หอศิลป์บ้านจิมทอป์สัน ในงานเสวนาวิชาการเรื่อง เรายุ่งไหน และเราจะลังจะไปไหน เมื่อวันเสาร์ที่ 10 มกราคม 2558

สาขาวิชาศิลปะการวิจารณ์รูปแบบใหม่ที่ผสมผสานการวิจารณ์มุขปาฐะและลายลักษณ์เข้าไว้ด้วยกัน เป็นงานขึ้นใหม่เรียกว่า วิดีโอ์ความเรียง (*video essay*) เป็นงานศิลปะรูปแบบใหม่ที่ใช้แม่มุมความคิดของผู้กำกับผสมผสานกับงานต้นฉบับ แทนที่จะใช้วิธีการสัมภาษณ์หรือการบอกเล่าอย่างตรงไปตรงมาแบบเดิม

2.2 ประเภทของเครือข่ายการวิจารณ์

ในส่วนของประเภทของเครือข่ายการวิจารณ์นั้น สามารถนำเสนอเป็นลำดับหัวข้อ ดังนี้

2.3.1 เครือข่ายการวิจารณ์ เกือบทุกสาขาวิชาพบว่าการวิจารณ์ส่วนใหญ่มีลักษณะไม่เต็มรูปแบบ มักจะแทรกอยู่ในการแสดงความคิดเห็นตามงานต่าง ๆ โดยการวิจารณ์โดยตรงหรือการวิจารณ์ที่เต็มรูปแบบอย่างการเขียนลายลักษณ์นั้นมีน้อยมาก ทำให้การสร้างเครือข่ายการวิจารณ์มีอยู่อย่างจำกัด บางสาขาแทนไม่มีเลย เครือข่ายการวิจารณ์โดยตรงหมายถึงกลุ่มหรือองค์กรทางการวิจารณ์ที่มีการรวมตัวกันเป็นกิจจะลักษณะเพื่อสร้างสรรค์งานวิจารณ์โดยเฉพาะ

สาขาวรรณศิลป์ไม่พบเครือข่ายวิจารณ์วรรณกรรมโดยตรง แต่มีเครือข่ายที่การวิจารณ์เป็นส่วนหนึ่งของการเขียนโดย ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดจากโครงการ “อ่าน เขียน เรียนรู้ : ค่ายการวิจารณ์” และการประกวดรางวัล กองทุนหมื่นหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ เป็นต้น

สาขาวิศนศิลป์ พับเครือข่ายการวิจารณ์โดยตรงจากหน้าเพจของกลุ่ม ชาภกดี และเครือข่ายทัศนศิลป์ วิจารณ์หลังจาก “ค่ายการวิจารณ์ศิลปะ” ซึ่งผู้วิจัยใช้เพจเป็นเครื่องมือในการทดลองกิจกรรมการวิจารณ์ในการประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกในพื้นที่โลกจริงและโลกเสมือน

สาขาวิชาศิลปะการละคร พบเครือข่ายการวิจารณ์โดยตรงจากชุมชนวิจารณ์ศิลปะการแสดงที่เป็นสมาชิกของ **International Association of Theatre Critics** ขณะที่เครือข่ายการวิจารณ์ในโลกเสมือนจริงเกิดจากกลุ่มผู้ชุมที่ทำหน้าที่นักวิจารณ์สมัครเล่นหรือนักวิจารณ์อาชีพสมกัน พื้นที่เหล่านั้นเป็นพื้นที่สาธารณะแต่มีความส่วนตัว หรือพื้นที่ส่วนตัวแต่มีความสาธารณะ และยังมีข้อจำกัดในเรื่องการรับรู้ในวงกว้าง ส่วนการพูดคุยหลังการแสดงนั้นมักจะมีการรับรู้กันในกลุ่มเล็ก

สาขาวิชาพยนตร์พบเครือข่ายการวิจารณ์โดยตรง ได้แก่ ชมรมวิจารณ์บันเทิง กลุ่มนักวิจารณ์นิตยสาร สถาาร์พิคส์ ทั้งสองกลุ่มมีการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการในการมอบรางวัลภาพยนตร์ไทยแต่ละปี กลุ่มพิล์มไวรัส และกลุ่มกิตติศักดิ์ สุวรรณโภคิน ซึ่งมีการรวมตัวกันของนักวิจารณ์เพื่อสอนวิชาวิจารณ์ภาพยนตร์ไปตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และหอภาพยนตร์

ไม่ปรากฏเครือข่ายการวิจารณ์โดยตรงในสาขาวิชาสังคีตศิลป์ตามนิยามของโครงการ

สำหรับเครือข่ายการวิจารณ์บนโลกเสมือนจริงนั้น พบร่วมกัน 5 สาขات่างมีเครือข่ายในพื้นที่ต่างกันต่อไป ด้วยกันทั้งสิ้น เพียงแต่ความเข้มข้นและคึกคักแตกต่างกันไป ส่วนใหญ่มีการรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ สาขาวิชาพยนตร์มีเครือข่ายบนโลกเสมือนมากที่สุด รองลงมาได้แก่สาขาวิชารณศิลป์ ทัศนศิลป์ การละครและสังคีตศิลป์

2.3.2 ในการศึกษาเครือข่ายการวิจารณ์ของแต่ละสาขานั้นมีความแตกต่างกันไปเป็น 3 ลักษณะ บางสาขาแบ่งประเภทตามลักษณะการทำงานของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องก่อน จากนั้นจึงได้ประมวลภาพรวมว่าเครือข่ายแต่ละประเภทอยู่ที่ใด มีลักษณะอย่างไรและมีกิจกรรมอะไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น เครือข่ายผู้สร้างงานศิลปะ เครือข่ายนักวิจารณ์ และเครือข่ายผู้แสดงงานศิลปะ เป็นต้น สาขาวิชารณศิลป์ และภาพยนตร์ใช้เกณฑ์การแบ่งตามนี้

อีกลักษณะหนึ่งจะเป็นการแบ่งประเภทตามการเคลื่อนไหวของเครือข่ายในแต่ละสาขา มากกว่าจะแบ่งตามหน้าที่ของบุคลากร ดังจะเห็นได้จากเครือข่ายวัด - วัง-ราชสำนัก และเครือข่ายประกวดดนตรีไทยของสาขาวิชาสังคีตศิลป์ เป็นต้น

อีกลุ่มหนึ่งจะสมมพسانประเภทของเครือข่ายทั้งสองลักษณะข้างต้น คือ มีทั้งประเภทที่จัดตามกิจกรรม เช่น เครือข่ายเทศบาลครุรุ่งเทพ เครือข่ายโรงละครขนาดเล็กหรือพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชนเมือง สมมพسان กับเครือข่ายที่เกิดจากบทบาทหน้าที่ของบุคลากร เช่น เครือข่ายผู้ชุม สาขานี้มีการแบ่งประเภทตามลักษณะนี้ได้แก่สาขาวิชาศิลปะการแสดง

สาขาวิชาศิลป์มีการแบ่งประเภทของเครือข่ายออกเป็นระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และระดับสถาบัน โดยเครือข่ายระดับบุคคลนั้นผูกโยงกับความสำคัญของบุคคลค่อนข้างมาก หรืออาจกล่าวได้ว่า บุคคลก็เป็นสถาบันหนึ่ง ตัวบุคคลนี้สามารถสร้างเครือข่ายของตนเองได้ ทั้งในระดับประเทศหรือนานาชาติ โดยเครือข่ายที่เริ่มจากตัวบุคคลนี้มีทั้งครู - ศิษย์ - รุ่นพี่ - รุ่นน้อง หรือเครือข่ายจากลักษณะและแนวคิดการทำงาน อาทิ เครือข่ายศิลปะร่วม

สมัยของกุตติยา การวิวงค์ เป็นต้น นอกจานนี้ยังมีเครือข่ายกลุ่มบุคคล เกิดจากจุดประสงค์ต่าง ๆ เช่น เพื่อเผยแพร่งานศิลปะ เพื่อสนับสนุน เพื่อการสังคม เพื่อการค้าและเพื่อสหท้อนความคิด เครือข่ายทั้งสามระดับนั้นต่างมีทั้งเชื่อมโยงและทับซ้อนกัน

การแบ่งประเภทเครือข่ายตามลักษณะข้างต้นนั้น มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ลักษณะแรกหมายความว่า สาขาศิลปะที่มีบุคลากรและองค์กรในเครือข่ายค่อนข้างมากและหลากหลาย หรือเครือข่ายมีลักษณะการเชื่อมโยงหลากหลายรอบทิศทาง หากมุ่งเน้นไปที่กิจกรรมก่อน จะทำให้ประมวลหาภาพรวมได้ค่อนข้างยาก จำเป็นจะต้องกำหนดภาพรวมตามหน้าที่ของบุคลากรในเครือข่ายไว้ก่อน แต่อาจจะมองเห็นภาพรวมของการเคลื่อนไหวได้ค่อนข้างยาก ลักษณะที่สองจะทำให้เห็นการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชัดเจน แต่บางเครือข่ายที่ไม่ได้ปรากฏในที่สาธารณะอย่างชัดเจนอาจจะถูกมองข้ามไป โดยเฉพาะเครือข่ายที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์ เช่น เครือข่ายลูกศิษย์ของศิลปินครู เป็นต้น ซึ่งในเรื่องนี้สมควรที่จะมีการนำมารวบรวมผลต่อไป

2.3.3 ทุกสาขามีจุดร่วมกันอย่างหนึ่งคือ เครือข่ายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการรวมของคนในวงแวดวงและคนนอกวงแวดวง คนในวงแวดวงคือผู้ที่ทำงานเฉพาะและเชี่ยวชาญในสาขานั้น ได้แก่ คนในวงแวดวงศิลปะ คนในวงแวดวงวรรณกรรม คนในวงแวดวงดนตรีไทย คนในวงแวดวงละครเวที และคนในวงแวดวงภพยนตร์ ส่วนคนนอกวงแวดวงมักจะเป็นผู้ส่งงานศิลปะทั่วไป ซึ่งกลุ่มนี้ในบางสาขาจะต้องมีความรู้ในระดับหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากสาขาทัศนศิลป์และสาขาสังคีตศิลป์ ขณะที่คนนอกวงแวดวงในสาขาวารณ์ศิลป์ ศิลปะการละคร และภพยนตร์อาจจะเป็นผู้ที่มีความสนใจทั่วไป ซึ่งในบางสาขาสามารถรวมตัวกันสร้างเครือข่ายของตนได้ ดังจะเห็นได้จากสาขาภพยนตร์

ในการศึกษาระยะที่ 1 นี้ โครงการพบว่าเครือข่ายของผู้รับงานศิลปะทั่วไปนี้จะเป็นพื้นเพื่อสำคัญในการผลักดันให้เกิดการวิจารณ์ที่มีศักยภาพได้

2.3.4 การสร้างเครือข่ายครburg ที่ลื่นไหล ได้แก่ ผู้สร้างงาน ผู้วิจารณ์ ผู้รับงานศิลปะ รวมทั้งหน่วยงานสนับสนุนการวิจารณ์ สามารถนำไปสู่การพัฒนาสังคมการวิจารณ์ได้มากที่สุด เพราะมีทั้งกำลังทรัพย์และพื้นที่ในการจัดงาน รวมทั้งสมาชิกที่มีทั้งความรู้และปัญญา ผู้วิจัยสาขาวารณ์ศิลป์พบว่าเครือข่ายของเว็บไซต์เด็กดีสามารถสร้างเครือข่ายครburg ได้ เพราะนักเขียน นักอ่าน นักวิจารณ์ บรรณาธิการ และสำนักพิมพ์ร่วมมือกันเป็นกระบวนการสร้าง เสพ และแพร่กระจายอย่างครบถ้วน นำไปสู่การสร้างเครือข่ายรายย่อยต่อไป เช่น เครือข่ายระหว่างนักเขียนกับนักเขียน เครือข่ายนักเขียนกับนักอ่าน เครือข่ายระหว่างนักเขียนกับบรรณาธิการ (สำนักพิมพ์) เครือข่ายระหว่างนักเขียนกับนักวิจารณ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีเครือข่ายที่เรียกได้ว่าครburg แล้ว เครือข่ายเหล่านี้จะยังมีศักยภาพมากขึ้นถ้ามีความลื่นไหลในการสร้างเครือข่าย กล่าวคือมีการพูดสื่อสารกันตลอดเวลาทั้งโลกจริงและโลกเสมือนจริงรวมทั้งการถ่ายทอดของตนไป เช่น นักเขียนช่วยอ่านของนักเขียนผู้อื่น เป็นต้น

2.3.5 เครือข่ายในสาขาสังคีตศิลป์มีลักษณะเฉพาะและแตกต่างจากสาขาอื่นค่อนข้างมาก ในอดีตเป็นเครือข่ายบ้าน - วัด - วัง ซึ่งมีลักษณะเกือบลักษณะ บ้านหรือสำนักดูแลเป็นสถาบันแรกที่ลูกศิษย์คนหนึ่งจะไปร่วม

เรียน ก่อนที่จะมีการแสดงหรือประชันในพื้นที่วัดและส่งต่อไปวัง ทั้ง 3 สถาบันไม่สามารถแยกออกจากกัน มีสัมพันธภาพติดกันใน “แนวอน” โดยการวิจารณ์แทรกอยู่ในการประเมินศิษย์ของครูหรืออาจารย์ บางครั้งมีการวิจารณ์ซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะในช่วงของการต่อยอดหรือฝึกฝนนั้น วัดเป็นพื้นที่ของการประชันและการประภาด รวมทั้งการเลือกนักดนตรีโดยราชสำนักนั้นล้วนมีนัยของการวิจารณ์อยู่ด้วย (พระราชาคือ **super critic** ของสังคมไทย)

เครือข่ายของการวิจารณ์ดนตรีด้วยดนตรี ประกอบด้วยเครือข่ายการประชัน (พบเฉพาะภาคกลาง) และเครือข่ายการประภาดดนตรีไทย ซึ่งการวิจารณ์จะเกิดขึ้นตั้งแต่การฝึกซ้อมภายใต้กรอบของการกรรมการ จนเกิดเครือข่ายกรรมการหรือเครือข่ายการปรับวงเพื่อการประภาด เครือข่ายการแสดงดนตรีที่จัดขึ้นโดยสถาบันการศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งเครือข่ายการวิจารณ์บนโลกเสรีมีจังหวังมีดีมีการวิจารณ์อย่างเต็มรูปแบบ ส่วนใหญ่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือการอธิบายความเชิงบริบทมากกว่าการวิจารณ์ตัวงาน แต่เป็นพื้นที่ใหม่ในการให้วิชาความรู้

2.3.6 เครือข่ายผู้รับงานศิลปะมีศักยภาพที่จะนำไปสู่การพัฒนาการวิจารณ์ได้มากกว่าเครือข่ายประเภทอื่น นอกเหนือไปจากเครือข่ายการวิจารณ์ โดยมีตัวอย่างจากสาขาวิชาภาษาพยนตร์ซึ่งมีการแบ่งนักวิจารณ์รุ่นใหม่ออกเป็นกลุ่ม ทั้งกลุ่มที่เติบโตจากการชมภาษาพยนตร์ตามสถาบันและกลุ่มที่ฝึกเขียนบนบล็อก ไม่ใช่เฉพาะผู้ที่ทำงานตามสื่อเมื่อน้อยกว่าในอดีต เครือข่ายผู้ชุมชนของสาขาวิชาภาษาพยนตร์จึงเกิดเป็นจำนวนสูงมาก โดยจำแนกได้หลักรูปแบบ ทั้งการแบ่งกลุ่มผู้ชุมนุมตามรสนิยม อายุหรือรุ่น พื้นที่ และเนื้อหาของภาษาพยนตร์ (อ่านรายละเอียดในข้อค้นพบจากการวิจัย) โดยเฉพาะในพื้นที่เพชรบุก ยังไม่รวมเครือข่ายผู้ชุมที่มาจากพื้นที่อื่น ๆ เช่น พื้นที่การฉายภาษาพยนตร์หรือเทศกาลภาษาพยนตร์ เป็นต้น

สาขาวิชาศิลปะการละครบว่าเครือข่ายผู้ชุมหลายกลุ่มช่วยสร้างงานวิจารณ์ไว้อย่างน่าสนใจ อาทิ กลุ่มตามแฟนเพจของผู้ชุมวัยทำงานอายุ 35-60 ปี กลุ่มที่เขียนทางออนไลน์ และเครือข่ายผู้ชุมละครเวทีของพระจันทร์เสี้ยวยการละครบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบความเป็นไปได้ที่จะขยายเครือข่ายนี้จากผู้ชุมที่เป็นกลุ่มนิสิตนักศึกษาอีกด้วย

เช่นเดียวกับสาขาวิชาวรรณศิลป์ที่พบว่ามีการรวมตัวกันของกลุ่มผู้อ่านในการสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมการอ่าน แม้ว่าจะมีใช้การวิจารณ์โดยตรง จนถึงกับมีการระดมทุนจากนักเขียนและนักอ่านในการผลิตหนังสือเฉพาะกิจเกิดขึ้น ส่วนผู้อ่านที่ได้พัฒนาไปสู่การเขียนวิจารณ์นั้น มีได้มีการรวมเครือข่ายกันอย่างชัดเจนนัก แต่ถ้ามีโครงการที่จะกระตุ้นกลุ่มคนเหล่านี้อย่างต่อเนื่อง อาจนำไปสู่การพัฒนาการวิจารณ์คุณภาพที่ดีขึ้นอีกด้วย

สาขาวิชาศิลปะที่ไม่พบ “เครือข่ายผู้ฟัง” แม้ว่าจะมีผู้ฟังตามงานการแสดงต่าง ๆ

ในการศึกษาระยะที่สองของโครงการ สาขาวิชาภาษาพยนตร์จะเริ่มพัฒนาเครือข่ายผู้ฟังงานศิลปะอย่างจริงจัง รวมทั้งการศึกษาผู้ชุมในแง่ของทฤษฎีการตอบรับ (**reception theory**) อีกด้วย

2.3.5 เครือข่ายที่มีแนวโน้มว่าจะพัฒนาการวิจารณ์ได้มากของลงมาคือ เครือข่ายวิชาการ ทั้งระดับอาจารย์มหาวิทยาลัยและนักศึกษา แม้ผู้วิจัยทุกสาขาวิชาต่างสรุปว่าสถาบันการศึกษาไม่ส่งเสริมการวิจารณ์เท่าที่ควร

สาขาวรรณศิลป์พบว่าการเรียนการสอนการวิจารณ์วรรณกรรมในสถาบันการศึกษามุ่งสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์ แต่ไม่นำการเขียนบทวิจารณ์ในเชิงปฏิบัติ จึงทำให้สถาบันการศึกษาเหล่านี้ไม่สามารถสร้างนักวิจารณ์ได้ แม้ว่าการศึกษาตัวงานวรรณกรรมในกรอบของของวรรณคดีศึกษา จะเป็นต้องมีกิจของการวิจารณ์โดยอัตโนมัติอยู่แล้ว แต่สถาบันการศึกษาช่วยสร้างกิจกรรมและเผยแพร่วารสารวิชาการ ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญของการวิจารณ์วรรณกรรมในภาวะที่ขาดแคลนการวิจารณ์วรรณกรรมในสื่อสิ่งพิมพ์ สถาบันการศึกษามักจะมีการสร้างเครือข่ายระดับบุคคลอย่างไม่เป็นทางการ เช่นเดียวกับสาขาสังคีตศิลป์

สถาบันการศึกษาในสาขาสังคีตศิลป์อาจจะยังไม่ได้สร้างเครือข่ายการวิจารณ์โดยตรง เนื่องจากการเรียนการสอนทางการวิจารณ์ดันตรี ส่วนใหญ่แทรกอยู่ในรายวิชาดันตรีทั่วไป แต่เริ่มมีการบรรจุการเรียนการสอนวิชานี้ที่มหาวิทยาลัยศิลป์ในปีนี้ นอกจากนี้สถาบันการศึกษาบางแห่งเป็นองค์กรสำคัญในการสร้างเครือข่ายในรูปแบบต่าง ๆ ที่สามารถพัฒนาไปสู่การวิจารณ์ได้ อาทิ เครือข่ายการประชันดันตรี เครือข่ายดันตรีไทยอุดมศึกษา ซึ่งเกิดจากการร่วมมือของสถาบันการศึกษาทั่วประเทศและมีการจัดงานมาเป็นระยะเวลานานกว่า 40 ปี ยังไม่รวมไปถึงการแทรกตัวของนักวิชาการในโครงสร้างของดันตรีไทยแบบทุกขั้น รวมทั้งการสารวิชาการดันตรี การอบรมเกณฑ์มาตรฐานดันตรีไทย “การเล่าเรื่องวิจัย” เป็นต้น

ทั้งอาจารย์ผู้สอนและนิสิตนักศึกษาต่างก็มีการเชื่อมโยงกับงานศิลปะเป็นประจำอยู่แล้ว ทั้งในฐานะผู้สร้างและผู้รับงานศิลปะ รวมทั้งเป็นผู้วิพากษ์ในบางครั้ง สาขาวรรณศิลป์มีการเรียนการสอนในเรื่องการวิจารณ์โดยตรง มีตัววิชาการที่จะช่วยพัฒนา และมีชั้มรมวรรณศิลป์อยู่ในมหาวิทยาลัยแบบทุกแห่ง สาขาวัฒนศิลป์มีกลุ่มศิลปินผู้สร้างงานและกลุ่มวิจารณ์ที่มาจากสถาบันการศึกษาเป็นหลัก สาขาวิชาศิลปะการละครมีนิสิตนักศึกษาเป็นผู้ชุมนุมจำนวนมากนั่นเอง ขณะที่นักวิชาการเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมสำคัญหลายบทบาททั้งผู้สอน (ในสถาบันการศึกษา) ผู้สร้าง และฝ่ายสนับสนุนในสาขาสังคีตศิลป์

สถาบันการศึกษาทั้งครูและนักศึกษาต่างมีเครื่องมือในตัวอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นองค์ความรู้ พื้นที่และกำลัง เพียงแต่ว่าเท่าที่ผ่านมากลุ่มนี้อาจจะลดบทบาทลงด้วยข้อจำกัดในเรื่องเวลาและภาระงาน หากมีการสนับสนุนอย่างจริงจัง อาจจะช่วยพัฒนาการวิจารณ์ได้มากขึ้น

สาขาเดียวที่เครือข่ายนักวิชาการยังไม่เข้มแข็ง คือ สาขาวิชาภาพยนตร์ ด้วยปัจจัยหลายอย่าง ประการแรกยังไม่มีการเรียนวิชาภาพยนตร์ศึกษา (**Film Studies**) ที่เน้นทฤษฎีภาพยนตร์โดยเฉพาะ ส่วนใหญ่เป็นเพียงความรู้ภาพยนตร์เบื้องต้น ประการที่สอง การพัฒนาภาพยนตร์ศึกษาของไทยในปัจจุบันกระจัดกระจางไปในแขนงวิชาอื่นที่หลากหลาย ได้แก่ สื่อศึกษา (**Media Studies**) ที่วิเคราะห์ภาพยนตร์ในเชิงสื่อสารมวลชนและบริบททางสังคม หรือแขนงวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบที่เน้นการวิเคราะห์ทางทฤษฎีวรรณกรรม แต่สถาบันการศึกษายังคงเป็นกำลังสำคัญในการสร้างกิจกรรมภาพยนตร์ในเขตภูมิภาค นอกจากนี้นักวิชาการทางภาพยนตร์ส่วนหนึ่งได้หันไปสร้างเครือข่ายกับนักวิชาการในต่างประเทศแทน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ภาพยนตร์ไทยเริ่มประสบความสำเร็จในเวทีนานาชาติ ตัวอย่างเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงศักยภาพการพัฒนาเครือข่ายนักวิชาการที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

2.3.7 เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลขนาดเล็ก เป็นฟันเฟืองสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายการวิจารณ์ให้เกิดขึ้นได้มากที่สุด โดยเฉพาะในพื้นที่ภูมิภาค สาขาวิศวกรรมศาสตร์ค้นพบว่าการรวมตัวกันผ่านໂຄສະນาหรือพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชนเมืองขนาดเล็ก สร้างความคึกคักให้กับ “ลัครพوم” เป็นจำนวนมาก บางครั้งยังได้ครอบคลุมข้ามงานสายศิลปะด้วย ซึ่งพบได้ในสาขาวิศวกรรมศาสตร์ด้วย

เช่นเดียวกับร้านหนังสือกับพื้นที่ศิลปะขนาดเล็ก อาทิ **The Reading Room** ก็เป็นกำลังสำคัญในการจัดงานเสวนات่าง ๆ แม้เป็นเพียงการประชาสัมพันธ์หนังสือเฉพาะเล่มในกรณีร้านหนังสือแต่ร้านหนังสือเหล่านี้ได้ขยายมาจัดนิทรรศการในต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ยังไม่รวมไปถึงการเคลื่อนไหวของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอิสระที่จัดกิจกรรมเกี่ยวกับภพยนตร์ไปในต่าง ๆ อย่าง ฟิล์มไวรัส ซึ่งกลุ่มอิสระเหล่านี้จะเป็นพันเฟืองสำคัญในการเชื่อมเครือข่ายการวิจารณ์ในส่วนภูมิภาคได้

2.4 ลักษณะความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงของเครือข่าย

การเชื่อมโยงของเครือข่าย มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องมากมาย ทั้งขนาดของเครือข่าย ลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่าย สามารถสรุปได้ดังนี้

2.4.1 ขนาดของเครือข่าย แบ่งออกเป็นระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบัน

- ระดับบุคคล หมายถึง ผู้สร้างกิจกรรมการวิจารณ์รายบุคคล ได้แก่ นักวิจารณ์ (ที่เขียนงานวิจารณ์บนสื่อต่าง ๆ ทั้งบนโลกจริงและเสมือนจริง) นักการละคร นักเขียน นักวิชาการ ผู้สอนศิลปะ ครูผู้สอน นิสิตนักศึกษา และมินิแฟนเพจ ผู้ติดตามแฟนเพจ ผู้จัดฉายภพยนตร์อิสระ เป็นต้น

- ระดับกลุ่มบุคคล หมายถึง ผู้สร้างกิจกรรมการวิจารณ์ภพยนตร์ที่ดำเนินด้วยกลุ่มบุคคลที่มีตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีได้มีการจดทะเบียนเป็นสถาบันอย่างจริงจัง อยู่ที่ประป้ายทั้งบนโลกจริงและเสมือนจริง อาทิ เครือข่ายผู้สร้างงานศิลปะ ผู้จัดจำหน่าย ห้องสมุด ร้านหนังสือ สโมสร ชมรมและกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

- ระดับสถาบัน หมายถึง ผู้สร้างกิจกรรมการวิจารณ์ที่ดำเนินด้วยองค์กรหรือสถาบันต่าง ๆ ได้แก่ สถาบันการศึกษา สำนักงานศิลปะวัฒนธรรมร่วมสมัย สมาคมนักเขียน มีทั้งที่ตั้งอยู่ในและต่างประเทศ เป็นองค์กรที่จัดงานเพื่อสนับสนุนการวิจารณ์มากกว่าจะเป็นผู้สร้างงานวิจารณ์โดยตรง สถาบันก็ได้ใช้อินเทอร์เน็ตแต่เพื่อการสื่อสารและสร้างเครือข่ายมากกว่าจะเป็นผู้เขียนวิจารณ์เอง

สถาบันทางศิลปะส่วนใหญ่ในสังคมเป็นองค์กรของภาครัฐหรือสถาบันการศึกษา ถ้าเป็นองค์กรเอกชนมักจะเป็นระดับนานาชาติหรือเกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษา แต่สาขาวิศวกรรมศาสตร์สถาบันทางศิลปะระดับเอกชนเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่มักจะผูกโยงกับภาครัฐวิสาหกิจหรือนักธุรกิจที่ให้ความสนใจในงานศิลปะ ดังจะเห็นได้จากเครือข่ายศิลปะจิม ทอมป์สัน เครือข่ายห้องสมุดวอร์เรน (William Warren Library) เป็นต้น

2.4.2 ลักษณะความล้มพันธ์ของเครือข่าย

จากการแบ่งกลุ่มขนาดของผู้สร้างกิจกรรมการวิจารณ์เป็นสามระดับข้างต้น โครงการพบฯ ลักษณะการเชื่อมโยงเครือข่ายของผู้สร้างกิจกรรมเหล่านี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 7 ประเภท ได้แก่

1. เครือข่ายระดับบุคคลกับบุคคล เป็นการสร้างเครือข่ายที่เกิดจากทั้งความสัมพันธ์ส่วนตัว ประเทมนุชย์สัมผัสมนุชย์ในโลกจริง หรือผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตในโลกเสมือนจริง ซึ่งบุคคลเหล่านี้อาจไม่ได้พบกันมาก่อนเลยก็ได้

สาขาวรรณศิลป์ พบเครือข่ายนักเขียน (ผู้สร้างงานด้วยกัน) แฟนคลับนักเขียน (ผู้สร้างงานกับผู้รับ) แฟนเพจผู้อ่าน (ผู้รับกับผู้รับ) และที่เป็นกรณีพิเศษคือ เครือข่ายอาจารย์กับศิษย์

สาขาวศิลปะการละคร พบเครือข่ายระหว่างนักการละครกับนักการละคร นักการละครกับนักวิชาการ นักการละครกับผู้ชุม และนักวิจารณ์กับผู้ชุม

สาขาวัฒนศิลป์พบเครือข่ายระดับบุคคลในส่วนของครูกับศิษย์สูงกว่าสาขาวิชานั้น ๆ โดยเฉพาะครูผู้เป็นศิลปิน หรือภันฑารักษ์กับศิลปิน

สาขาวิทยนตร์ พบเครือข่ายระดับบุคคลในลักษณะผู้กำกับวิทยนตร์กับผู้กำกับวิทยนตร์ ด้วยกัน ผู้กำกับวิทยนตร์กับนักวิจารณ์ ผู้กำกับวิทยนตร์กับผู้ชุม นักวิจารณ์กับผู้ชุม ระหว่างผู้ชุมกับผู้ชุม ด้วยกัน โดยผ่านแฟนเพจ นอกจากนี้มีเครือข่ายกลุ่มกิตติศักดิ์ สุวรรณโภคินที่สอนการวิจารณ์วิทยนตร์ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

2. เครือข่ายระดับบุคคลกับกลุ่มบุคคล เป็นการสร้างเครือข่ายที่ขยายตัวขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง เพียงแต่ว่าสมาชิกในเครือข่ายมิได้เป็นเพียงรายบุคคลเท่านั้น แต่เป็นกลุ่มคนที่มีมากกว่าหนึ่งเป็นต้นไป

สาขาวรรณศิลป์พบเครือข่ายนี้ในการสร้างกิจกรรมของอาจารย์ นักวิชาการ นักวิจารณ์ นักเขียน ผู้อ่าน เจ้าของสำนักพิมพ์ เป็นวิทยากรให้กับกลุ่มบุคคล เช่น ร้านหนังสือ ห้องสมุด หรือสโมสรนักเขียน เช่นเดียวกับสาขาวิทยนตร์ที่พบเครือข่ายระดับบุคคลกับกลุ่มบุคคล ระหว่างผู้จัดกับเจ้าของพื้นที่ต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดหรือร้านหนังสือ เป็นต้น

สาขาวศิลปะการละคร พบเครือข่ายดังกล่าวจากนักการละครกับกลุ่มละครในการจัดแสดงห้อง การแสดงระหว่างนักวิชาการกับคณะละคร และการรวมตัวกันของนักการละครผ่านโรงละครขนาดเล็ก

3. เครือข่ายระดับบุคคลกับสถาบัน เป็นการสร้างเครือข่ายคล้ายกลุ่มที่สอง เพียงแต่เป็นความร่วมมือระหว่างบุคคลกับองค์กรในสังคม สาขาวรรณศิลป์พบเครือข่ายดังกล่าวจากการเป็นสมาชิกของสมาคมนักเขียน หรือการเข้าร่วมกิจกรรมของบุคคลกับองค์กร อาทิ การตัดสินรางวัล การเป็นวิทยากรในค่ายอบรมหรือมหาวิทยาลัย เช่นเดียวกับสาขาวิทยนตร์ นอกจากความร่วมมือของผู้จัดงานอิสระกับเจ้าของพื้นที่ นักวิจารณ์หรือผู้กำกับสถาบัน การสนับสนุนขององค์กรกับงานผู้จัดอิสระ การสอนของนักวิจารณ์ตาม

มหาวิทยาลัยหรือสถาบัน หรือการเชิญกลุ่มผู้กำกับอิสระไปเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาในการสร้างงานภาพนิทรรศวิทยานิพนธ์ตามมหาวิทยาลัย เป็นต้น

สาขาวิศลปกรรมจะเครื่อข่ายในลักษณะแบบเดียวกัน เมื่อนักการละครอิสระสร้างละครร่วมกับสถาบันที่ตนไปสอน ส่วนสาขาวิศนุกรรมจะเครื่อข่ายระดับบุคคลกับสถาบันมีอยู่สูงมากในลักษณะที่บุคคลหนึ่งเป็นศิษย์จากสถาบันหนึ่ง ๆ จนแทบไม่มีการวิจารณ์งานของศิลปินที่จบจากสถาบันอื่นมากนัก

4. เครื่อข่ายระดับกลุ่มบุคคลกับกลุ่มบุคคล เป็นการสร้างเครื่อข่ายที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มบุคคลด้วยกัน สาขาวิศนุกรรมจะเครื่อข่ายด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสำนักพิมพ์และร้านหนังสือขนาดเล็ก จนจัดตั้งเป็น “เครื่อข่ายสำนักพิมพ์และร้านหนังสือขนาดเล็ก (คสล.)” เป็นความสัมพันธ์ที่มีจุดประสงค์ในการประชาสัมพันธ์ ร้านหนังสือและหนังสือขนาดเล็กให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ในส่วนของสาขาวิศนุกรรมจะเครื่อข่ายการประชุมพูดได้จากกลุ่มบ้านดุนตระหรือสำนักดุนตระในการแสดงการประชุม และมีนักวิชาการในฐานะผู้วิจารณ์โดยตรง

สาขาวิศลปกรรม พับเครื่อข่ายด้วยลักษณะจากกลุ่มละครร่วมกับด้วยกัน ความร่วมมือระหว่างเครื่อข่ายละครกรุงเทพกับเครื่อข่ายชุมชนวิจารณ์ศิลปกรรมการแสดงในการมอบรางวัลในเทศกาลละครกรุงเทพในแต่ละปี รวมทั้งกิจกรรมการมอบรางวัลการแสดงที่ทางชุมชนวิจารณ์ศิลปกรรมการแสดงได้จัดทำขึ้นทุกปี

สาขาวิศนุกรรมจะเครื่อข่ายด้วยลักษณะจากการสร้างเครื่อข่ายระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในห้องถินดังจะเห็นได้จากกิจกรรมของเครือข่าย **Art No Wall** เป็นต้น

สาขาวิศนุกรรมจะเครื่อข่ายด้วยลักษณะจากการสร้างเครื่อข่ายระหว่างกลุ่มอิสระในการจัดฉายภาพนิทรรศกับเจ้าของพื้นที่ต่าง ๆ เป็นต้น

5. เครื่อข่ายระดับกลุ่มบุคคลกับสถาบัน เป็นการสร้างเครื่อข่ายที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มบุคคลกับสถาบัน มีลักษณะเป็นทางการ ส่วนใหญ่เป็นความร่วมมือระหว่างกลุ่มอิสระกับสถาบันที่สนับสนุนทางด้านการเงิน อาทิ สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย สถาบันทูต สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) หรือสนับสนุนทางด้านพื้นที่ ส่วนใหญ่จะเป็นสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ซึ่งพูดได้ในแบบทุกสาขา

6. เครื่อข่ายระดับสถาบันกับสถาบัน เป็นความร่วมมือระดับทางการที่เกิดขึ้นระหว่างองค์กรใหญ่ในสังคม มักจะเป็นการจัดงานระดับชาติหรือนานาชาติในประเทศไทย อาทิ เครือข่าย “ภาคีวรรณศิลป์” ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างชุมชนวรรณศิลป์ในมหาวิทยาลัย หรือความร่วมมือระหว่างสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย กับสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในการตัดสินรางวัลชีร์เรต์ เทศกาลภาพนิทรรศ กรรมมอบรางวัลภาพนิทรรศยอดเยี่ยมประจำปี

สาขาวิชาพัฒนศิลป์ พบร่วมสถาบันทางภาคพัฒนศิลป์หลายประเทศ มักจะอยู่นอกสถาบันการศึกษา ขณะที่สาขาวิชาศิลปะการละคร พบร่วมกับการรวมตัวกันระหว่างสถาบันที่มีการศึกษาทางด้านศิลปะการแสดงแสดงได้จัดตั้ง “สมาคมศิลปะการแสดงระดับอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย” ขึ้น

7. เครือข่ายแบบรวม เป็นการสร้างเครือข่ายซึ่งรวมผู้สร้างกิจกรรมการวิจารณ์ทุกรายดับ ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบันเข้าไว้ด้วยกัน มีทั้งงานที่มีลักษณะระดับเมือง จังหวัด ประเทศไทย หรือนานาชาติ เช่น เทศกาลละครกรุงเทพ หรือการจัดเทศกาลดนตรี

2.4.3 การเชื่อมโยงของเครือข่าย

สำหรับการเชื่อมโยงของเครือข่ายนั้น แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. เครือข่ายภายใน หมายถึงเครือข่ายที่มีการเชื่อมโยงภายในศิลปะสาขานั้นเพียงอย่างเดียว อาทิ เครือข่ายวรรณกรรม เครือข่ายทัศนศิลป์ เครือข่ายศิลปะการละคร เครือข่ายภาคพัฒนศิลป์ และเครือข่ายสังคีตศิลป์

จากการศึกษาในระยะที่ 1 นี้ พบร่วมการเชื่อมโยงภายในเครือข่ายศิลปะการละครมีความลึกซึ้งมากที่สุด เนื่องจากขนาดที่ค่อนข้างเล็กของวงการ และมีการแยกตัวกันอย่างชัดเจนระหว่างละครเชิงพาณิชย์กับละครทางเลือก หรือ “ละครอ้วน” และ “ละครผอม” โดยที่กลุ่มละครและลักษณะผู้ผลิตละครอ้วนและสถาบันการศึกษาหลักเป็นเพียงอีกสายทางหนึ่งของวงการเท่านั้น ผลิตผลงานปีละไม่กี่เรื่อง เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ผู้ที่อยู่เบื้องหลังในกลุ่ม “ละครผอม” ได้สลายตัวตอนออกไป ไม่ว่าจะเป็นนักการละคร นักวิชาการและนักวิจารณ์ส่วนหนึ่ง จึงทำให้มีความร่วมมือระหว่างกันสูงมาก จนนักการละครอิสระ นักวิชาการอิสระ และนักวิจารณ์อิสระสามารถทำงานได้ นักการละครเดียวสามารถผลิตงานละครได้ด้วยการหยิบยืมผู้ร่วมทีมจากคณะละครอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จากการของ ประดิษฐ์ ปราสาททอง หรือนิกร แซ่ตัง พวกเขมี่ที่ยืนในสังคมอย่างชัดเจน นอกจากนี้ บุคคลหนึ่ง ๆ สามารถทำหน้าที่ได้หลายบทบาทในเวลาเดียวกันได้ กล่าวคือ นักการละครเป็นได้ทั้งผู้ผลิตงาน ผู้สอน และบางครั้งวิจารณ์ด้วย การเชื่อมโยงของเครือข่ายอิสระเหล่านี้นำไปสู่การสร้างคนทำงานขึ้นใหม่ต่อไปเรื่อย ๆ ทั้งนักการละคร กลุ่มละคร นักวิชาการอิสระ หรือถ้าจะกล่าวให้เข้าใจอย่างง่าย ๆ ก็คือ กลุ่มอิสระเชื่อมโยงกันได้เป็นพื้นเพื่อสำคัญที่เกิดความเคลื่อนไหวของวงการ

สาขาวิชาที่พบร่วมมีความซับซ้อนมากที่สุด ได้แก่ สาขาวิชาศิลป์ การสร้างเครือข่ายนั้นมีความซับซ้อนหลายขั้น สรุปได้ดังนี้

- ความซับซ้อนของตัวบุคคลกับบุคคลอื่น เช่น ครู - ลูกศิษย์ รุ่นพี่ - รุ่นน้อง

- ความซับซ้อนของตัวบุคคลกับบทบาทการทำงาน กล่าวคือ บุคคลหนึ่ง ๆ ทำงานทั้งในฐานะที่เป็นศิลปิน ผู้สอน ภัณฑารักษ์ นักวิจารณ์และผู้ชุม

- ความซับซ้อนของตัวบุคคลกับสถาบัน ทั้งตัวแปรในเรื่องสถาบันการศึกษา จนเกิดระบบสถาบันนิยมเข้ามาเกี่ยวข้อง และสถาบันการทำงานอีกด้วย

- ความซับซ้อนในเรื่องอุดมการณ์และความคิด เช่น ความคิดทางการเมืองก็เกิดการสร้างเครือข่ายอีกด้วยแบบหนึ่ง

- ความซับซ้อนในพื้นที่ของการทำงาน เช่น ความเป็นเมืองและความเป็นภูมิภาคเข้ามาเกี่ยวข้องอีกด้วย

ความซับซ้อนในรายละเอียดต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้การสร้างเครือข่ายในสาขาวิชาทัศนศิลป์มีความหลากหลายและเดินไปในทิศทางใดก็ได้ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ทั้งสาขาวิชารณศิลป์และสาขาวิชาทัศนศิลป์ต่างมีปัจจัยที่คล้ายกันอย่างหนึ่งในเรื่องจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก ทั้งในเขตกรุงเทพมหานครและภูมิภาค ทั้งโลกจริงและโลกเสมือนจริง การสร้างงานศิลปะของวรรณกรรมและทัศนศิลป์เกิดขึ้นได้ง่าย มีเพียงปากกาหรือคอมพิวเตอร์เท่านั้น จนเกิดผู้สร้างงานศิลปะกระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่สาขาวิชารณศิลป์พบปัญหาในการส่งงานศิลปะถึงผู้อ่านด้วยระบบบธรภิจและการสื่อสารอย่างวัฒนธรรมการอ่าน ทำให้การวิจารณ์บนโลกจริงเริ่มเสื่อมความนิยมด้วยเช่นกัน เกิดสภาวะขาดแคลนในที่สุด การวิจารณ์ที่มีอยู่ก็ซุกซ่อนกระจายไปทั่วบนโลกเสมือนจริง เพราะธรรมชาติของผู้สร้างวรรณกรรมมักจะมีความเป็นส่วนตัวสูง ทำให้เกิดการรวมตัวค่อนข้างยาก แต่สาขาวิชารณศิลป์มีต้นทุนทางสังคมที่สร้างมานานตามสถาบันการศึกษาและร้านหนังสือต่าง ๆ การสร้างพลังสนับสนุนให้เกิดสังคมวิจารณ์อีกรั้งมีความเป็นไปได้สูง

สำหรับสาขาวิชาที่มีจำนวนผู้วิจารณ์มากที่สุดได้แก่สาขาวิชาพยาณตร์ ส่วนใหญ่อยู่บนโลกเสมือนจริง โดยเฉพาะเพชบุก อาจจะเป็นเพราะว่าเป็นสายศิลปะที่รากฐานที่สุดในการรับงานศิลปะ จึงมีลักษณะแพร่หลาย กว่าศิลปะสาขาอื่น ๆ ประกอบกับการเผยแพร่บนโลกจริงยังคงมีความเหลื่อมล้ำระหว่างศิลปะกับความบันเทิง จึงทำให้มีผู้รับงานศิลปะเป็นจำนวนมาก แต่การสร้างเครือข่ายของกลุ่มนี้มีเพียงผู้วิจารณ์กับผู้ติดตามเท่านั้น ไม่มีการสร้างเครือข่ายในลักษณะแพร่หลาย ผู้วิจารณ์ระหว่างเว็บหรือแฟ้มพจนานัก หรือถ้าจะมีก็เพียงแนะนำเพชบุกหรือเชื่อมโยงเท่านั้น สำหรับเครือข่ายการวิจารณ์บนโลกจริงยังคงมีความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองหลวงและต่างจังหวัดค่อนข้างมาก ประกอบกับข้อจำกัดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษาพยาณตร์ ซึ่งเพิ่งเริ่มเป็นที่นิยมในช่วงที่สิบปีที่ผ่านมา ทำให้ไม่มีการศึกษาในเรื่องพยาณตร์ศึกษาเชิงลึก ส่วนของคุณสมบัติที่มีบทบาทต่อการเคลื่อนไหวในสาขาวิชาพยาณตร์จะจำกัดด้วยการสร้างระบบอุปถัมภ์

สาขาวิชาที่มีเครือข่ายการวิจารณ์น้อยที่สุด คือ สาขาวิชาสังคีตศิลป์ ไม่มีการวิจารณ์อย่างเป็นรูปธรรมยกเว้นการวิจารณ์มุขปาฐะที่เผยแพร่ในกระบวนการสอนดูตีไทย หรือกิจกรรมทางคณตรีไทยอย่างการประชันการประกวด และการแสดง รวมทั้งการเผยแพร่งานวิชาการ การวิจารณ์เริ่มปรากฏให้เห็นอยู่บ้างบนโลกเสมือนจริง แต่ส่วนใหญ่อกมาร่วมกับลักษณะของการแสดงความคิดเห็นสั้น ๆ หรือการอธิบายในเชิงบริบทมากกว่าการวิเคราะห์มิติทางสุนทรียภาพอย่างจริงจัง

2. เครือข่ายข้ามสาขศิลปะ จากกิจกรรม "ค่ายการวิจารณ์" ซึ่งโครงการได้ดำเนินไปแล้วในโครงการวิจัยที่ 4 "การวิจารณ์ศิลปะ : รอยต่อระหว่างวัฒนธรรมสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออินเทอร์เน็ต" การวิจารณ์ข้ามสาขทำให้สังคมวิจารณ์มีความคึกคัก หลากหลายและน่าสนใจมากขึ้น ในการศึกษาเรื่อง "เครือข่ายการวิจารณ์" นี้ พบว่า มีเครือข่ายการวิจารณ์ข้ามสาขอยู่บ้างในสาขาวรรณศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์และภาพยนตร์

สาขาวรรณศิลป์เชื่อมโยงการวิจารณ์ข้ามสาขามากที่สุด ในลักษณะงานต้นฉบับที่ถูกดัดแปลงไปใช้ในการสร้างงานละครเวทีและภาพยนตร์ เครือข่ายการวิจารณ์ที่เกิดขึ้นมากจะเป็นไปในลักษณะบุคคลต่อบุคคลมากกว่า ดังจะเห็นได้จากเครือข่ายนักการละคร นักวิชาการวรรณคดีและนักวิจารณ์สังคมจากการจัดงานละครเวทีและภาพยนตร์ของมาเกอริต ดูราส หรือเครือข่ายสถาบันระหว่างสมาคมผู้กำกับกับสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทยในการเสวนา "การดัดแปลงวรรณกรรมสู่ที่ภาพยนตร์" ซึ่งหลายครั้งของการอภิปรายนั้น ก็นำไปสู่วิวาทะจากโลกจริงสู่โลกเสมือนจริง

การสร้างเครือข่ายข้ามสาขานี้มีการเคลื่อนไหวมากขึ้นในรอบหลายปีที่ผ่านมา คือ การจัดกิจกรรมภาพยนตร์ในพื้นที่วรรณกรรมต่างจังหวัดจนเป็นเครือข่ายภูมิภาค ตามพื้นที่ร้านหนังสือหรือชุมชนนักเขียนทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ ภูเก็ตและนครราชสีมา รวมทั้งเครือข่ายระหว่างชุมชนวรรณศิลป์กับชุมชนภาพยนตร์ตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ สิ่งที่ค้นพบก็คือการวิจารณ์ข้ามสาขางานศิลป์กับนักเขียนนั้นเต็มไปด้วยความเข้มข้นและหลากหลาย ถือเป็นพลังแห่งการวิจารณ์ที่สำคัญกับสังคมไทยอย่างหนึ่ง ในเชิงทฤษฎี การวิจารณ์แต่เดิมมาเป็นกิจกรรมที่แสดงออกด้วยภาษา ดังนั้นความจัดเจนในการใช้ภาษาจึงปรับตัวเจ้ามานอนการวิจารณ์ได้เป็นอย่างดี นอกจากรพื้นที่ทางวรรณกรรมแล้ว เครือข่ายข้ามสาขางานครั้งเกิดในพื้นที่แสดงศิลปะโดยตรอย่างแกลอรี่ หอศิลป์ และห้องสมุดศิลปะบางแห่งจะนำเสนอภาพยนตร์ศิลปะหรือภาพยนตร์ทางเลือกเป็นครั้งคราวสาเหตุหนึ่งเพราะผู้กำกับอิสระหลายคนก็เป็นผู้สร้างงานศิลป์ด้วย ดังจะเห็นได้จากอวิชาตพงศ์ วีระเศรษฐกุลเป็นต้น

การวิจารณ์ข้ามสาขอาจช่วยส่งเสริมกิจกรรมดังกล่าวในสาขานี้ขาดแคลนอย่างสังคีตศิลป์ ในรอบปีที่ผ่านมา มีการวิจารณ์ข้ามสาขาระหว่างศิลปะการละครกับสังคีตศิลป์ค่อนข้างมาก จากการเปิดการแสดงละครเวทีเรื่อง "โหมโรงเดอะมิวสิคัล" แม่ทัศน์วิจารณ์ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการจัดการของละครเวทีและการแสดงมากกว่าการวิจารณ์เนื้อหาทางดนตรี แต่ก็ช่วยให้นักวิชาการหลายท่านร่วมแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ในประเด็นการตีความใหม่อยู่บ้าง นับว่าเป็นการวิจารณ์ดนตรีไทยในรอบหลายปี

3. เครือข่ายต่างประเทศ นอกจากเครือข่ายที่เกิดขึ้นในประเทศไทยแล้ว ผู้วิจัยในสาขศิลปะการละคร ทัศนศิลป์และภาพยนตร์พบการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายในไทยกับต่างประเทศแล้ว ทั้งในแง่การวิจารณ์ การร่วมแสดงและการเข้าอบรมสัมมนาในต่างประเทศต่าง ๆ ส่วนหนึ่งก็เพราะชื่อเสียงของศิลปินไทยที่ไปสร้างไว้ในต่างประเทศ ทำให้ทั่วโลกรู้จักการละครและภาพยนตร์ของไทย โดยเฉพาะในทวีปเอเชียและยุโรป อีกส่วนหนึ่งก็เพราะการขวนขวยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในไทยเอง ดังจะเห็นได้จากการนิชมรมวิจารณ์ศิลปะการแสดงขณะที่มาพัฒนานักวิจารณ์นานาชาติ หรือ Fipresci (The International Federation of Film Critics) ภายใต้

พยายามสร้างเครือข่ายกับชุมชนวิจารณ์บันเทิงในประเทศไทย แต่ไม่ได้รับความร่วมมือโดยไม่ทราบสาเหตุเด่นชัด เป็นไปได้ว่าอาจจะเป็นเพราะปัญหาเรื่องค่าสมาชิกแต่ละปี ปัจจุบันมีเพียงนักวิจารณ์อิสระอย่างผู้วิจัยสาขาภาพนิทรรศ์ที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกับองค์กรนี้

4. เครือข่ายกับองค์กรภายนอก

สาขาวิชานิติศิลป์เป็นสาขาเดียวที่เข้มโงยในโครงการกับองค์กรภายนอก ในที่นี้หมายถึงเครือข่ายวารณกรรม โดยเชื่อมโยงกับทุกระดับของเครือข่ายวารณกรรม ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายบุคลากรจริงที่ได้รับการยอมรับในสังคมอย่างสถาบันการศึกษา องค์กรอิสระ และเครือข่ายบุคลากรเมื่อจริงทั้งผู้ที่มีชื่อเสียงและกลุ่มสมัครเล่น รวมไปถึงผู้ที่เริ่มหัดงานเขียนในเว็บไซต์เด็กดี และผู้หัดวิจารณ์ในบล็อกแก๊งค์ เป็นต้น โดยเป็นผู้สร้างงานวิจารณ์เองและนำเสนอข่าวสารทางวารณกรรมอีกด้วย

อาจารย์เจตนา นาควัชระ ที่ปรึกษาของโครงการ ก็ได้เข้มโงยกับเครือข่ายในหลากหลายสาขา ทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะในสาขาวิศลปะการละคร สังคีตศิลป์และทศนศิลป์ จนเป็นที่ยอมรับและได้รับการเชื่อเชิญให้ร่วมงานส่วนใหญ่เป็นประจำ

สาขาวิชาภาพนิทรรศ์ยังไม่ได้เข้มโงยกับเครือข่ายภาพนิทรรศ์บุคลากรจริงมากนัก แต่ได้เผยแพร่รายงานการวิจัยโครงการที่ 4 ของสาขาวิชาภาพนิทรรศ์บนเว็บไซต์ของผู้วิจัย จนได้รับการแชร์และมีผู้นำไปเผยแพร่ต่อในสื่ออื่นอย่างท่วมท้น จนเริ่มมีการจัดเสวนาการวิจารณ์ภาพนิทรรศ์เชิงมุขปาระ และสื่ออินเทอร์เน็ตมากขึ้น

2.4.4 การโอนย้ายสถานภาพและความทับซ้อนของเครือข่าย การสร้างเครือข่ายของบุคคลหนึ่งหรือหน่วยงานหนึ่ง ไม่จำเป็นจะต้องสังกัดอยู่เพียงเครือข่ายเดียว แต่อาจข้ามไปมาระหว่างเครือข่ายได้ บุคคลหนึ่งทำหน้าที่หลายบทบาทในเครือข่ายที่ต่างกัน อาทิ ผู้สร้างงานศิลปะอาจเปลี่ยนหน้าที่ไปเป็นผู้สอนหนังสือ หรือเป็นผู้ชุมและทำหน้าที่วิจารณ์ในกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งสภาพการทับซ้อนนี้อาจเกิดขึ้นระหว่างหรือภายใน

การโอนย้ายสถานภาพหรือความทับซ้อนของเครือข่ายนี้เกิดขึ้นได้ในทุกสาขาวิชลปะ อาทิ นักเขียนที่เป็นพันธุ์นักวิชาการและนักวิจารณ์ในขณะเดียวกัน เช่นเดียวกับนักการละคร ศิลปินและนักวิจารณ์ที่สอนหนังสือตามสถาบันการศึกษา หรือศิลปินที่ต้องทำหน้าที่กันดารักษา อีกรอบดับหนึ่งจะเกิดขึ้นกับกลุ่มที่ยังไม่มีชื่อเสียง การข้ามคร่อมไปมาระหว่างเครือข่ายผู้ชุม ผู้วิจารณ์และผู้จัดงาน บางครั้งเพียงเพราะเข้าต้องการเก็บข้อมูล จึงสามารถลดตัวตนไปชุมภาพนิทรรศ์ในที่ต่าง ๆ แม้จะไม่ได้รับเชิญ ดังจะเห็นได้จากการณ์ของพิล์มไวรัส

บทบาททับซ้อนของบุคคลในเครือข่าย บางครั้งถือได้ว่าเป็น “ความสนใจของความขัดแย้ง” (**conflict of interest**) ซึ่งส่งผลต่ออิสระภาพของการวิจารณ์ บทบาทที่เป็นพันธุ์นักวิจารณ์ศิลปะและเป็นผู้วิจารณ์ที่พับในเกือบทุกสาขา ส่วนใหญ่จะเป็นข้อห้ามในสังคมตะวันตก แต่ถือว่ายอมรับได้ในสังคมศิลปะไทย

ความทับซ้อนนี้ยังส่งผลกระทบถึงระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล บางครั้งเป็นความทับซ้อนข้ามสถาบันด้วยเห็นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากสาขาวิชานิติศิลป์พบร่วมกับความทับซ้อนของบุคคลเกี่ยวกับสถาบันทั้ง

ทางตรงและทางอ้อม สถาบันเป็นเสมือนกล่องที่บรรจุสมาชิกในเครือข่ายแต่ละแห่งไว้ เมื่อบุคคลนั้นไปที่ใดก็ มักจะถูกเชื่อมโยงกับสถาบันที่ตนจบมาและทำงานด้วยเช่นกัน

2.4.5 การสร้างเครือข่ายคร่าวงจรที่ลึกลับ ได้แก่ ผู้สร้างงาน ผู้วิจารณ์ ผู้รับงานศิลปะ รวมทั้ง หน่วยงานสนับสนุนการวิจารณ์ สามารถนำไปสู่การพัฒนาสังคมการวิจารณ์ได้มากที่สุด เพราะมีทั้งกำลังทรัพย์ และพื้นที่ในการจัดงาน รวมทั้งสมาชิกที่มีทั้งความรู้และปัญญา ผู้วิจัยสาขาวารณ์ศิลป์พบว่าเครือข่ายของเว็บไซด์ เด็กดีสามารถสร้างเครือข่ายคร่าวงจรได้ เพราะนักเขียน นักอ่าน นักวิจารณ์ บรรณาธิการ และสำนักพิมพ์ ร่วมมือกันเป็นกระบวนการสร้าง เสพ และแพร่กระจายอย่างครบถ้วน นำไปสู่การสร้างเครือข่ายรายย่อยอีกต่อไป เช่น เครือข่ายระหว่างนักเขียนกับนักเขียน เครือข่ายนักเขียนกับนักอ่าน เครือข่ายระหว่างนักเขียนกับ บรรณาธิการ (สำนักพิมพ์) เครือข่ายระหว่างนักเขียนกับนักวิจารณ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีเครือข่ายที่เรียกได้ว่าคร่าวงจรแล้ว เครือข่ายเหล่านี้จะยังมีศักยภาพมาก ขึ้นถ้ามีความลึกลับในการสร้างเครือข่าย มีการพบปะสื่อสารกันทั้งโลกจริงและโลกเสมือนจริง รวมทั้งการถ่าย บทบาทของตนไป เช่น นักเขียนช่วยอ่านของนักเขียนผู้อื่น เป็นต้น

2.4.6 เครือข่ายบุคคลในฐานะสถาบัน (one-person institute) แบบทุกสาขาจะมีการสร้างเครือข่าย ระดับบุคคลของผู้ที่มีบทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมในแวดวงนั้น จนบุคคลนั้นมีสถานะกล้ายเป็นสถาบันหนึ่งใน สังคม สาขาที่พบเครือข่ายบุคคลในแบบสถาบันมากที่สุด ได้แก่ ทัศนศิลป์ มตัวแทนทั้งในฐานะเครือข่ายศิลปะร่วม สมัย และเครือข่ายของศิลปินชื่อดัง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เครือข่ายบุคคลในฐานะสถาบันในสาขาศิลปะการละครมีความแตกต่างจาก สาขาอื่นอย่างค่อนข้างมาก ตรงที่บุคคลสถาบันเหล่านี้มีได้ยึดตัวตนมากนัก แต่สามารถทำงานร่วมกับกลุ่มอื่น ดัง จะเห็นได้จาก นิกร แซตต์ หรือประดิษฐ์ ประสาททอง เช่น เมื่อนิกร แซตต์ ทำงานร่วมกับ Babymine ผลิตงาน ละครเรื่อง “ใจยกษ” ก็มีได้นำชื่อของตนเป็นจุดศูนย์กลาง เช่นเดียวกับ ประดิษฐ์ ประสาททองที่ร่วมมือ สร้างสรรค์ละครเรื่อง “มายายักษ” กับมหาวิทยาลัยบูรพา ก็เน้นการให้เครดิตกับสถาบันดังกล่าว นักวิชาการ ละครหลายท่านก็มีได้วางตัวเป็นสถาบันหลักที่มีความคิดเดียว แต่ประกอบด้วยสมาชิกที่มีความคิดหลากหลาย ดังเช่น อาจารย์เจตนา นาควัชระ

2.4.7 การรวมตัวกันของเครือข่ายบางกลุ่ม อาจจะช่วยลดปัญหาการสร้างเครือข่ายในระบบเดิมได้ ดัง จะเห็นได้จากเครือข่ายกลุ่มศิลปินเปียร์เซียน ซึ่งเป็นเครือข่ายของศิลปินที่ได้รับสนับสนุนจากคุณชุมพล พร ประภา ช่วยลดทอนการสร้างเครือข่ายตามสถาบันที่เคยมีมาในระบบเดิม เพราะผู้สนับสนุนมีได้เลือกสนับสนุน เพียงสถาบันเดียว แต่หลายสถาบันพร้อมกัน อาทิ มหาวิทยาลัยศิลป์ภาคร วิทยาลัยเพาะช่าง สถาบันเทคโนโลยี ราชมงคล มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ เป็นต้น

2.5 ปัจจัยการเกิดเครือข่าย

ทุกสาขาสรุปตรงกันว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดเครือข่ายการวิจารณ์แบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

2.5.1 มีเป้าประสงค์ร่วมกัน (by design)

ผู้วิจัยทุกสาขาต่างสรุปพ้องกันว่าปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายการวิจารณ์ขึ้นในสาขางาน ตน ล้วนเกิดจากมีเป้าประสงค์ร่วมกัน เพียงแต่ว่ารายละเอียดของเป้าประสงค์นั้นแตกต่างกัน โดยทั่วไป สามารถสรุปเป้าประสงค์ที่ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายขึ้นได้ตามลักษณะดังนี้

1. เพื่อการแสดงออกและพัฒนาวัฒนธรรมการวิจารณ์ เห็นได้ในทุกสาขา
2. เพื่อยกระดับมาตรฐานของศิลปะสาขานั้นในรูปแบบอื่น อาทิ พัฒนาการเขียน พัฒนามาตรฐานภาษาพยนตร์ การประกวดรางวัล
3. เพื่อสร้างกิจกรรมและบริการสังคม อาทิ การสนับสนุนแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ขยายพื้นที่ศิลปะการละคร การใช้ศิลปะเพื่อการบำบัดผู้ป่วยในกลุ่มต่าง ๆ การประชันการประกวดดนตรีไทย
4. เพื่อร่วบรวมข้อมูลและสร้างชุมชนศิลปะ
5. เพื่อเผยแพร่ความรู้ อาทิ ความรู้ด้านวรรณกรรมและวรรณกรรมวิจารณ์ รวมทั้งความรู้ทางดนตรีออนไลน์ของสาขาสังคีตศิลป์ การสอนวัดภาพสีน้ำของกลุ่มต่าง ๆ
6. เพื่อธุรกิจการค้า เป็นเครือข่ายที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมศิลปินในการขายผลงานศิลปะ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีลักษณะเป็นหอศิลป์เอกชนหรือแกลอรี เช่น **Gallery See Scape Art and Community** เป็นต้น

2.5.2 เกิดจากวัฒนธรรม (by culture)

ผู้วิจัยหลายสาขาระบว่าเครือข่ายการวิจารณ์บางครั้งเกิดขึ้นหรือเปลี่ยนรูปแบบไป เพราะพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ทั้งทางตรงและทางอ้อม สามารถสรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมการแสดงงานศิลปะที่มีรูปแบบและเนื้อหาแตกต่างกัน ได้แก่ เครือข่ายภาษาพยนตร์ในกระแส เครือข่ายภาษาพยนตร์ศิลปะ เครือข่ายภาษาพยนตร์สยองขวัญ เครือข่ายภาษาพยนตร์อาเซียน เป็นต้น
2. วัฒนธรรมการแสดงศิลปะแบบในเมืองและภูมิภาค ได้แก่ วัฒนธรรมการชมภาษาพยนตร์ในเมือง และวัฒนธรรมการชมภาษาพยนตร์แบบภูมิภาค
3. วัฒนธรรมพื้นบ้านที่บ้านและวัดเป็นสถานที่สำคัญในการเรียนรู้ จึงทำให้เกิดเครือข่ายบ้าน - วัด - วัง ในสาขาสังคีตศิลป์ ซึ่งเป็นการล่อมลายของชนชั้นในการพัฒนาดูแลประเทศไทย

4. การอุปถัมภ์เป็นค่านิยมบางอย่างที่ทำให้เกิดเครือข่ายขึ้นในสังคมไทย และแทรกซึมอยู่ในทุกสาขาศิลปะของไทย เพียงแต่ว่าจะมากหรือน้อยเท่านั้น โดยเครือข่ายจะอกรมาในลักษณะครุภับศิษย์ รุ่นพี่กับรุ่นน้อง หรือเพื่อนร่วมรุ่น เป็นต้น

5. สาขานักศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ อาจารย์กับอาจารย์ ศิษย์กับศิษย์ รุ่นพี่กับรุ่นน้อง หรือความสัมพันธ์แบบเครือญาติ โดยความสัมพันธ์นั้นจะไม่มีการก้าวข้ามเครือข่ายกัน จนกว่าจะได้มีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง (ทั้งในกรณีโลกเสมือนและโลกความเป็นจริง) และปฏิสัมพันธ์นั้นจะมาจากการเชื่อมต่อของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง จนเกิดเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งความต่อเนื่องนี้อาจทำให้เกิดการทับซ้อนของเครือข่าย

6. สาขาสังคีตศิลป์ระบบบอุปถัมภ์มากมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่การรับศิษย์ในสำนักดูดนตรีจนถึงขั้นตอนการคัดเลือกเข้าไปเรียนรู้จากในวังสีบไป

7. สาขาอื่น ๆ อาจจะมีได้ประสบกับปัญหาระบบอุปกรณ์มากนัก แต่ก็แทรกซึมอยู่ทุก ๆ สาขาผ่านวัฒนธรรมเกรงใจ ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการวิจารณ์มาก ทำให้ไม่มีการวิจารณ์อย่างแท้จริง อันเนื่องมาจากการขาดการวิจารณ์ในสังคมไทยยังเป็นการสร้างศัตรู (ทัศนศิลป์และศิลปะการละคร) สาขาภาพยนตร์พบว่าระบบอุปกรณ์ได้ปิดกั้นกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้อยู่ในเครือข่าย ซึ่งกลุ่มผู้หญิงจะได้รับผลกระทบมากที่สุด เนื่องจากว่าไม่สามารถเข้าร่วมการสร้างความคุ้นเคยตามรากฐานวัฒนธรรมไทยบางอย่าง เช่น การร่วมวงศ์สุรา เป็นต้น

2.5.3 เกิดจากเทคโนโลยี (by technology)

การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดเครือข่ายที่เติบโตมาจากการพัฒนาทางด้านนี้โดยเฉพาะ โดยเฉพาะการพัฒนาของสื่ออินเทอร์เน็ต สรุปได้ดังนี้

1. พัฒนาการของเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน สาขาวิชาพัฒนารัฐพบร่วมกับความต้องการต่างในเทคโนโลยีทางสื่อสารมวลชน ส่งผลต่อการสร้างเครือข่ายการวิจารณ์อยู่ค่อนข้างมาก คาดเดิมที่เป็นเครือข่ายจากผู้ประกอบอาชีพหนังสือพิมพ์ด้วยกัน ต่อมาร่วมถึงกลุ่มที่ทำงานทางสื่อวิทยุโทรทัศน์ จนมาถึงรุ่นบล็อกที่ไม่จำเป็นจะต้องผ่านสื่อกระแสหลักหรือการแนะนำของรุ่นพี่ก็ต่อไป ทุกคนสามารถสร้างงานและตัวตนผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตได้ จนมาถึงยุคสื่อสังคมในที่สุด

2. พัฒนาการของเทคโนโลยีต่องานต้นแบบ ปัจจุบันเทคโนโลยีส่งผลต่อการผลิตงานศิลป์ต้นแบบในหลายสาขา ที่เห็นได้ชัดมากที่สุด คือ ภาพยินต์ วิวัฒนาการของเครื่องบันทึกและการฉายภาพยินต์จากฟิล์มมาเป็นวิดีโอและอินเทอร์เน็ต ส่งผลต่อการสร้างเครือข่ายการวิจารณ์เช่นกัน เครือข่ายนักวิจารณ์ที่เติบโตจากสถาบันวัฒนธรรม กลายเป็นเครือข่ายการวิจารณ์ยุคใหม่ทัศน์และวิดีโอ และที่กำลังจะตามมา ก็คือเครือข่ายการวิจารณ์ยุคอินเทอร์เน็ต

3. สาขาวรรณศิลป์กีดันพบในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน ปัจจุบันงานวรณศิลป์มีได้มีแต่เพียงสิ่งพิมพ์เพียงอย่างเดียว แต่เกิดวารณกรรมออนไลน์ด้วย แต่ก็ยังไม่พบเครือข่ายการวิจารณ์งานประภานี้ ส่วนเครือข่ายบุคคลลือกเกอร์เน้นการวิจารณ์งานวรณกรรมที่ได้รับการตีพิมพ์มากกว่า

2.5.4 เกิดขึ้นเฉพาะการ (by crisis)

เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีปรากฏการณ์ในสาขาศิลปะหนึ่ง ๆ ส่วนใหญ่ถูกมองในเชิงลบ เพราะกระแสหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น นำไปสู่การแสดงความคิดเห็นหรือการวิจารณ์ที่มักจะแฝงด้วยอารมณ์จนเกิดการประท้วงในรูปแบบต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์เหล่านี้ก็สามารถช่วยสร้างกระแสด้านการวิจารณ์ให้เกิดขึ้นได้ในสาขาที่ขาดแคลน โดยเฉพาะสังคีตศิลป์

ในช่วง 1 ปีของการทำวิจัยโครงการนี้ พบรเครือข่ายที่เกิดขึ้นเฉพาะการในสาขาทัศนศิลป์และศิลปะการละคร 2 ครั้ง โดยเฉพาะสาขาทัศนศิลป์ซึ่งมีการสร้างเครือข่ายเฉพาะการเพื่อแก้ไขและเรียกร้องเหตุการณ์ทางสังคมทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเรียกร้องทางการเมืองจากกลุ่มศิลปินเพื่อประชาธิปไตย กลุ่มเครือข่ายศิลปินเพื่อการปฏิรูปสังคม หรือการเรียกร้องที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมจากกลุ่ม **Friend of the River** ในการปรับปรุงทัศนียภาพริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น

อีกสาขาหนึ่งคือศิลปะการละคร แต่เป็นปรากฏการณ์ที่สืบเนื่องมาจากการณ์ที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว คือ เครือข่ายแฟนคลับของบี - สุกฤษติ์ร่วมกันต่อต้านการนำบทวิจารณ์ภาษาอังกฤษของละครเวที่เรื่อง **Waterfall** มาลงในเว็บบอร์ดของพันทิป แฟนคลับของเขารีบเข้ามาโจมตีและต่อต้านกระทู้นั้นทันที เช่นเดียวกับที่พวกรเข้าโดยรวมภาษาญี่ปุ่นเรื่อง “คุ่รรุม โกบิ องคุมาลิน” ฉบับภาษาญี่ปุ่น อีกปรากฏการณ์หนึ่งเกิดขึ้นเป็นเครือข่ายที่มีภาคป้องลักษณะเรื่อง “บางละเมิด” หลังจากถูกห้ามอยู่ตราการแสดง ส่งผลให้มีการเรียกร้องเสรีภาพต่อการแสดงจากประชาชนมากขึ้น

สังคีตศิลป์ไม่ค่อยมีการวิจารณ์ในที่สาธารณะมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการวิจารณ์เชิงมุขปาหะวงใน แต่เมื่อมีการเผยแพร่งานแสดงดนตรีไทยผ่านสื่อสาธารณะอย่างโทรทัศน์ หรือผ่านสื่ออื่นในรูปแบบละครเวที ก็เกิดการวิจารณ์ทางดนตรีไทยเพิ่มขึ้น ดังนั้นอาจตั้งสมมติฐานได้อย่างหนึ่งว่า การแสดงดนตรีไทยในอดีตหรือก่อนหน้านี้ ล้วนเป็นการแสดงภายใต้จำกัด ไม่ว่าจะเป็นบ้าน วัด หรือวัง ทำให้ขาดแคลนการวิจารณ์ไปด้วย นอกจากวัฒนธรรมครุฑอาจารย์และการแยกกันของสำนักดนตรีอย่างสื้นเชิง จนกระทั่งเมื่อมีการแสดงงานผ่านศิลปะแขนงอื่นที่มีการวิจารณ์อยู่แล้ว จึงทำให้เกิดการวิจารณ์ในสาขาสังคีตศิลป์มากขึ้น

ผู้จัดในบางสาขาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดเครือข่ายนั้นไม่ได้หยุดนิ่งเสมอไป แต่อาจมีการเปลี่ยนไปหรือผสมผสานมากขึ้น บางเครือข่ายเริ่มต้นจากการมีเป้าประสงค์เดียวกัน แต่หลังจากที่มีกิจกรรมดำเนินไประยะหนึ่งอย่างต่อเนื่องและสมำเสมอ ก็อาจสร้างวัฒนธรรมเป็นของตนเองได้ ดังจะเห็นได้จากการณ์ของ ค่ายวรรณกรรมสัญจรของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม หรือเครือข่ายของกลุ่ม **Bangkok Sketcher** ในสาขาทัศนศิลป์ที่เริ่มตั้งเครือข่ายจากการมีเป้าประสงค์ร่วมกัน ก่อนที่จะมีการสร้างเครือข่ายเฉพาะการขึ้นเพื่อแสดงทัศนศิลป์ต่อการปรับปรุงทัศนียภาพริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น

2.6 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาเครือข่ายการวิจารณ์

แม้ว่าทุกสาขายอมรับว่าเครือข่ายการวิจารณ์ได้เกิดขึ้นในสังคมไทยแล้วในระดับหนึ่งก็ตาม แต่การพัฒนาให้เครือข่ายนั้นให้ตรงคงอยู่มิใช่เรื่องง่ายนัก สรุปอุปสรรคต่าง ๆ ได้ดังนี้

2.6.1 งบประมาณ การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากกลุ่มอิสระที่เรียกได้ว่า “เพื่อรักษาสิ่งมีค่าเข้าร่วม” คือเป็นไปด้วยความสนใจส่วนตัว พวกรเข้าต้องใช้บส่วนตัวในการดำเนินงาน ต้องใช้ทั้งกำลังใจและกาย ทำให้ผู้จัดส่วนหนึ่งที่ทำด้วยใจรักต้องยุติการทำงานอย่างต่อเนื่องในที่สุด ถ้าจะให้มีการสร้างเครือข่ายที่มีพลังแล้ว จำเป็นต้องอาศัยแรงหนุนจากทางด้านอื่น ๆ มากกว่านี้

2.6.2 เครือข่ายแฟนคลับ ส่งผลต่อการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญา หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นการทำลาย ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมาเครือข่ายแฟนคลับของสาขาวิศวกรรมศาสตร์มีตัวอย่างชัดเจนที่สุดจากเครือข่ายแฟนคลับบี เดอะสตาร์กับการต่อต้านเสียงวิจารณ์จากต่างประเทศเมื่อผลงานลักษณะเดียวกันในภาคที่ 4 สหรัฐอเมริกา ซึ่งสาขาวิศวกรรมศาสตร์ก็คันப์ในลักษณะเดียวกันในภาคที่ 4

สาขาวิชานี้เช่นวรรณศิลป์กับภาพนิทรรศ์ ที่ได้เกริ่นนำถึงเครือข่ายแฟนคลับว่าสามารถส่งผลต่อการวิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ด้วยเช่นกัน

2.6.3 เครือข่ายธุรกิจ สาขาวิชานี้เช่นวรรณศิลป์พบว่า ปัจจุบันการวิจารณ์ของเครือข่ายวรรณกรรมลดความเข้มข้นลง สืบเนื่องจากการเข้ามา gamb กับของเครือข่ายธุรกิจ โดยลักษณะที่เข้ามาแทรกแซงนั้นมีอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่ ก้าวบุรุปแบบและวิธีการวิจารณ์ ก้าวบุกคัดเลือกผู้วิจารณ์ในกิจกรรมเปิดตัวหนังสือ และก้าวบุกเขียนคำประการสร้างวัลลภรณ์ต่าง ๆ จนอาจกล่าวได้ว่าการวิจารณ์กล้ายเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจหนังสือเพิ่มมากขึ้น

2.6.4 ความแตกต่างในความคิดทางการเมือง

ในช่วงที่ผ่านมา ความคิดทางการเมืองที่แตกต่างกันส่งผลต่อการวิจารณ์และการสร้างเครือข่ายในแวดวงศิลปะได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในสาขาวิชานี้ วรรณศิลป์และภาพนิทรรศ์ มีการแบ่งกลุ่มกันอย่างชัดเจน ถ้าอยู่ในกลุ่มผู้ที่มีความเชื่อทางการเมืองในทิศทางเดียวกัน ก็จะสนับสนุนกันเองค่อนข้างมาก แต่ถ้าเป็นกลุ่มที่มีความเชื่อทางการเมืองตรงกันข้าม ก็มีการโจมตีกันมากเกินไป บางครั้งมุ่งเฉพาะตัวนักเขียน ไม่ใช่จากงานเขียน ส่งผลให้งานวิจารณ์ไม่บริสุทธิ์อีกต่อไป

2.6.5 ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับภูมิภาค ความแตกต่างระหว่างเมืองกับภูมิภาคส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาเครือข่ายการวิจารณ์ทุกสาขา กิจกรรมในการสร้างเครือข่ายการวิจารณ์ส่วนใหญ่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครหรือหัวเมืองใหญ่ ๆ บางจังหวัดไม่มีกิจกรรมหรือสังคมการวิจารณ์ใด ๆ เลยทั้งสิ้น นอกจากนี้ การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมส่วนใหญ่จะมาจากส่วนกลาง โดยแทบจะไม่มีเสียงจากภูมิภาคเลยด้วยซ้ำ เสียงจากภูมิภาคมักจะเป็นเสียงที่มีความสำคัญรองจากส่วนกลาง ดังเช่นคณะกรรมการที่ตัดสินการประกวด

ดูนตรีไทย ถ้าเป็นระดับมหาวิทยาลัย มักจะมาจากส่วนกลาง แต่ถ้าเป็นการตัดสินระดับโรงเรียน มักจะมาจากผู้คนในท้องที่ ลักษณะเช่นนี้ส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาเครือข่ายการวิจารณ์จากภูมิภาคเป็นอย่างยิ่ง

2.7 การบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ

หากพิจารณาตามวัตถุประสงค์ของโครงการทั้งสองข้อ สามารถสรุปการดำเนินงานของโครงการได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ประมวลและวิเคราะห์เครือข่าย (Compendium of Networks) นักวิจารณ์และผู้สนใจการวิจารณ์คิลปะ ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบันในประเทศไทย

จากข้อค้นพบทั้งหมดที่กล่าวไว้ตั้งแต่ข้อ 2.1 – 2.6 ได้ข้อสรุปว่า ทุกสาขาได้ประมวลและวิเคราะห์เครือข่ายการวิจารณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เป็นการสนับสนุนการวิจารณ์ได้ภาพรวมไว้ทั้งหมด ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคลและสถาบัน โดยบางสาขาเก็บได้ข้อมูลครบถ้วนແບ้ทั้งหมด โดยรอบเพียงการเคลื่อนไหวที่เป็นข้อมูลใหม่และการจัดกิจกรรมในระยะที่สองของโครงการ แต่ในบางสาขายังต้องมีการเก็บข้อมูลในส่วนที่ยังขาดแคลนอยู่ เพื่อให้เห็นภาพรวมมากขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 ศึกษาและทดลองกรณีตัวอย่างเพื่อหาศักยภาพของเครือข่ายการวิจารณ์คิลปะ

ในการดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขอนี้ ทุกสาขาได้ค้นพบเครือข่ายตัวอย่างที่จะเสริมสร้างศักยภาพของการวิจารณ์ได้แล้ว และได้ทำการทดลองไปบางส่วนแล้ว ดังนี้

- สาขานักศิลป์เลือกการวิจารณ์ทัศนศิลป์ของถนน ชาภัคดี
- สาขาวรรณศิลป์เลือกเครือข่ายโครงการ “อ่าน เขียน เรียนรู้ : ค่ายการวิจารณ์” กับ การเสวนาวรรณกรรมของกลุ่ม “Halgflass” และเครือข่ายเว็บไซต์ “เด็กดี” และ “บล็อกแกงค์”
- สาขางานพยนตร์เลือกทดลองการสร้างเครือข่ายการวิจารณ์กับกลุ่มสถาบันการศึกษาในระดับภูมิภาค และกลุ่มผู้เขียนวิจารณ์บนหน้าเฟนเฟจ
- สาขางานสังคิตศิลป์เน้นทดลองการสร้างเครือข่ายกับสถาบันการศึกษา 5 แห่งที่เป็นจุดศูนย์กลางของเมือง
- สาขารัศมีศิลปะการละคร เน้นการทดลองกับเครือข่ายผู้ชุมพลังการแสดง และเครือข่ายครูอาจารย์ตามสถาบัน

แต่ด้วยข้อจำกัดในเรื่องเวลาการทดลองที่ไม่ถึง 1 ปีนั้น เป็นการสรุปภาพรวมที่เร็วเกินไป จำเป็นต้องมีการทดลองต่อไปเพื่อให้ได้ภาพการสร้างเครือข่ายที่มีศักยภาพอย่างชัดเจน โดยจะเห็นชัดเจนขึ้นในระยะที่สองของโครงการ

3. ข้อค้นพบประเด็นอื่น ๆ

3.1 การวิจารณ์ที่ยังไม่เต็มรูปแบบ ผู้วิจัยในหลายสาขาโดยเฉพาะในสาขาวิชาที่ขาดแคลนการวิจารณ์ พยายามค้นหากิจกรรมและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ที่จะเป็นไปได้ โดยกิจกรรมที่มีอยู่เหล่านั้นอาจจะไม่ใช่การวิจารณ์อย่างแท้จริง อาทิ กิจกรรมการสนทนาหลังการแสดงผลครัวเรือนหรือการแสดงความคิดเห็นในโลกเสมือนจริงของสาขาวิชาสังคีตศิลป์ ส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้มากกว่า การขาดแคลนการวิจารณ์นั้นรวมรวมออนไลน์นั่นผู้วิจัยสาขาวิชาวรรณศิลป์ต้องลงมือปฏิบัติเอง หรือการขาดการเข้ามายोงกับภายนอกของบุคคลลูกเกอร์รวมทั้งกิจกรรมของเครือข่ายนักเขียน ซึ่งไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับการวิจารณ์มากนัก แต่เป็นช่องทางสำคัญในการสื่อสารระหว่างนักเขียนกับนักเขียน และนักเขียนกับนักอ่าน ถ้ากิจกรรมเหล่านี้มีการสนับสนุนและการพัฒนาอย่างเต็มที่สามารถนำไปสู่การวิจารณ์อย่างเต็มรูปต่อไป

3.2 เนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย ผู้วิจัยในหลายสาขาได้ครอบคลุมการค้นคว้าในส่วนของเนื้อหาที่มีนัยสำคัญมาก กับการสร้างเครือข่ายด้วย ซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มาก โดยหมายถึงการรวมกลุ่มหรือการสร้าง เครือข่ายระหว่างผู้ที่มีความสนใจประเด็นเนื้อหาของศิลปะร่วมกัน แต่อาจจะไม่ใช่ศิลปะโดยตรง อาทิ สาขาวิชาศิลปะการละครพบว่าเนื้อหาของละครเวทีมีความหลากหลายและเปิดกว้างมากขึ้น ทั้งในแง่เรื่องเพศและการเมือง การค้นพบข้อนี้ได้ส่วนทางกับกระแสที่เป็นอยู่ในแง่ที่รัฐบาลหารือจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการแสดง

สาขาภาษาญี่ปุ่น มีการสร้างเครือข่ายภาษาญี่ปุ่นในเชิงเนื้อหาอยู่มากมาย จนอาจพัฒนาการวิจารณ์ต่อไปได้อีก เช่น เครือข่ายภาษาญี่ปุ่นต่ออาเซียน เครือข่ายภาษาญี่ปุ่นต่อมานุษยวิทยา และเครือข่ายประเด็นเนื้อหาอื่นๆ อาทิ การสนับสนุนเครือข่ายเหล่านี้อย่างจริงจัง จะช่วยในการพัฒนาการวิจารณ์เชิงบูรับพิทักษ์ เช่น แรงขันในสังคมไทย

3.3 รุ่นกับการสร้างเครือข่าย พบรดีในสาขาภพยนตร์กับสาขาทศนศิลป์ สาขาภพยนตร์พบร่วมกับการสร้างเครือข่ายการวิจารณ์มีนัยสัมพันธ์กับเรื่องรุ่นต่าง ๆ อยู่ไม่น้อย ซึ่งหมายถึงหัวใจ ผู้ชุมและผู้วิจารณ์ โดยมีความสัมพันธ์กับวิัฒนาการของรูปแบบหรือเครื่องหมายภพยนตร์ คือการฉายภพยนตร์ในระบบฟิล์ม ระบบดิจิตัลและระบบอินเทอร์เน็ต รวมทั้งรัมมธรรมการเสพภพยนตร์ที่แตกต่างกันในพื้นที่กึ่งผลต่อเครือข่ายที่สร้างขึ้นด้วย ดังจะเห็นได้จากเครือข่ายการวิจารณ์ในต่างประเทศซึ่งประกอบด้วยผู้ที่สนใจไปชมภพยนตร์ตามสถาบันวัฒนธรรม ตามมาด้วยรุ่นดูภพยนตร์ผ่านโทรศัพท์ ร้านวีดีโอละรุ่นอินเทอร์เน็ตในที่สุด ขณะที่เครือข่ายการวิจารณ์ของไทยเริ่มต้นจากกลุ่มแฟนคลับภพยนตร์สถาบัน กลุ่มผู้ชื่อและบันทึกภพะเมิดลิขสิทธิ์ ตามมาด้วยกลุ่มที่ใช้อินเทอร์เน็ต ขณะที่สาขาทศนศิลป์พบรดีในเครือข่ายของคนรุ่นใหม่ เช่น เครือข่ายศิลปินหน้าใหม่คนต่อไป คนรุ่นใหม่เป็นตัวแปรสำคัญที่จะพัฒนาการวิจารณ์ในสาขาทศนศิลป์ได้ เนื่องจากคนรุ่นใหม่มีชื่อสถาบันเป็นกำแพงกั้นความต้องการแสวงหาความรู้ในเรื่องการวิจารณ์ศิลปะ

3.4 ความเป็นทางการและไม่ทางการของการสร้างเครือข่าย ไม่สามารถจะลักษณะของตัวแปรหรือผลที่จะทำให้เกิดความเป็นทางการหรือไม่

ทางการได้อย่างชัดเจน ทุกเครือข่าย ทุกกิจกรรมมีความเป็นทางการหรือไม่ทางการทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของกิจกรรมที่จัดขึ้นในขณะนั้น

ผู้วิจัยทุกสาขาพบว่าความเป็นทางการหรือไม่ทางการส่งผลโดยตรงต่อการสร้างเครือข่ายไม่มากก็น้อยเพียงมีความแตกต่างกันไปในรายละเอียด สาขาวรรณศิลป์พบว่า ความเป็นทางการเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลต่อความยั่งยืนของเครือข่ายและความต่อเนื่องของกิจกรรม เพราะมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดทิศทาง ครอบและเป้าหมายในการดำเนินการได้อย่างเด่นชัด อีกทั้งยังสามารถกำหนดผู้รับผิดชอบไว้อย่างชัดเจนด้วย แต่ข้อด้อยก็คือจะขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้บริหารในองค์กรนั้น ๆ ขณะที่ความไม่เป็นทางการสามารถสร้างเครือข่ายได้ง่าย มีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ อาจเกิดจากจุดประสงค์ร่วมกันหรือตามวาระ ทำให้เครือข่ายสามารถปรับรูปแบบและเนื้อหากิจกรรมได้อย่างรวดเร็วตามเป้าประสงค์และปัจจัยภายนอก ซึ่งความไม่เป็นทางการนี้ทำให้เครือข่ายวรรณกรรมมีความเคลื่อนไหวไปได้ แต่อาจจะมีผลเสียต่อความคงทนถาวรและศักยภาพของเครือข่ายในระยะยาว

3.4 นอกจากอินเทอร์เน็ตเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างเครือข่ายการวิจารณ์บนโลกเสรีอ่อนจริงแล้ว อินเทอร์เน็ตยังมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงองค์กรหรือสถาบันที่ปิดตัวอยู่แต่ในแวดวงของตน ให้เชื่อมโยงกับสังคมภายนอกได้ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษา สาขาวรรณศิลป์พบว่ากิจกรรมทางการวิจารณ์ส่วนใหญ่เป็นขององค์กรภายนอก มีใช้สถาบันการศึกษา แต่เมื่อมีการใช้สื่อสังคมออนไลน์แล้ว กิจกรรมของสถาบันการศึกษาถูกแพร่ออกไปโดยเฉพาะเครือข่ายนิสิตนักศึกษา เช่นเดียวกับการจัดกิจกรรมของคณะวิศวศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่เชื่อมโยงกับภายนอกได้ดังแต่เมื่อพืชบุก ทั้งนี้ความต่อเนื่องและความเข้มข้นของกิจกรรมจะ

3.5 ขึ้นอยู่กับทั้งปัจจัยภายนอก คือ บริบทสังคม และปัจจัยภายนอก คือ ความเข้มแข็งของสมาชิกในแต่ละรุ่น

3.6 เครือข่ายได้สักดิ้นคนที่อยู่นอกเครือข่าย เครือข่ายอาจจะมีประโยชน์ในการสร้างสรรค์กิจกรรมการวิจารณ์ให้เกิดขึ้น แต่ก็มักจะคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้ที่อยู่ในเครือข่ายก่อน ดังจะเห็นได้จากเครือข่ายนักวิจารณ์ภายนครในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในแวดวงสื่อมวลชนด้วยกัน ผู้ที่จะเป็นนักวิจารณ์ได้ล้วนแต่จะต้องเดินทางจากการเป็นสื่อมวลชนก่อน นักวิจารณ์แต่ละคนก็จะเขียนนิวารณ์ลงสื่อสิ่งพิมพ์หลายฉบับพร้อมกัน เป็นการยกสำหรับผู้ที่อยู่นอกเครือข่าย จนกระทั่งเกิดบล็อกที่ทำให้นักวิจารณ์ทางอินเทอร์เน็ตมีโอกาสมากขึ้น

สาขาวัฒนศิลป์พบว่าเครือข่ายจากสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนวิชาทัศนศิลป์หรือจิตกรรมในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย รวมทั้งเครือข่ายที่มาร่วมกับบุคคลที่เป็นอาจารย์อาวุโสเป็นตัวสักดิ้น การวิจารณ์มากที่สุด

3.7 รูปแบบของการวิจารณ์ที่ดูประหนึ่งว่ามีได้สร้างพลังทางปัญญาอย่างเต็มที่นั้น ล้วนมีส่วนช่วยส่งเสริมกิจกรรมทางปัญญาในสาขานั้น ๆ อยู่บ้าง ไม่มากก็น้อย ตัวอย่างหนึ่งก็คือบทแนะนำหนังสือของแพนเพจและบุกบล็อกนั้น แม้อาจจะไม่ใช่การวิจารณ์อย่างเต็มรูปแบบ แต่ก็ช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน

4. ข้อสังเกตและนัยที่มีต่อการวิจัย

จากการประมวลผลการวิจัยจาก 5 สาขา โครงการได้ข้อสรุปรวมของการวิจัยครั้งนี้ที่จะนำไปสู่การพัฒนาในระยะที่ 2 ได้ดังนี้

4.1 ความถดถอยของการวิจารณ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ ได้รับการทดสอบจากการเกิดขึ้นของสื่ออินเทอร์เน็ต แต่ก็ยังไม่มีสิ่งใดที่จะทดสอบ “มนุษย์สัมผัสนุษย์” ได้ ดังนั้นเครือข่ายทั้งโลกจะริงกับโลกเสมือนเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างสังคมการวิจารณ์ในศิลปะของไทย

4.2 การสร้างเครือข่ายทางศิลปะในปัจจุบันล้วนเกิดจากจุดเล็ก ๆ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล ในยุคใหม่ที่กลไกในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเปลี่ยนไป โดยเฉพาะจากอิทธิพลของอินเทอร์เน็ต บทบาทของ “ศูนย์กลาง” จำเป็นต้องถูกอยู่ไปโดยปริยาย ในด้านของการวิจารณ์ซึ่งแต่เดิมอาจถูกกำหนดด้วยปรมาร์ยเพียงไม่กี่คน ซึ่งมีสื่อสิ่งพิมพ์ (หรือแม้แต่สื่อวิทยุและโทรทัศน์) สนับสนุน เมื่อปัจจุบุคคลมีโอกาสที่จะแสดงออกมากขึ้น การเกากลุ่มกันเป็น “เครือข่าย” จึงเป็นการสร้างพลังทางปัญญาในรูปแบบใหม่ที่ไม่ต้องการ “ผู้นำ” เพียงไม่กี่คนดังเช่นในอดีต

4.3 การวิจารณ์ที่เกิดขึ้นอย่าง “ไม่เต็มรูป” ซึ่งต่างจากทวิจารณ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบเดิม จะพัฒนาได้ก็ต่อเมื่อเกิด “ทวิวัตน์” ขึ้น ยิ่งถ้าผู้ที่เข้ามาร่วมท้าทายซึ่งกันและกันให้ชี้แจงเหตุผลในการประเมินคุณค่า การวิจารณ์ก็ย่อมจะปรับคุณภาพของตนเองได้ รูปแบบ “กระทุก” ที่เคยมีมาไปไม่ได้ไกล เพราะสมาชิกไม่อาจริบเงาจังหวะ ไม่ใช่เวลาคิดหาเหตุผลและข้อมูลมาขัดแย้งกัน แนวคิดเรื่อง “ทวิวัตน์” กับ “เครือข่าย” เสริมพลังให้แก่กัน

4.4 หลายสาขาได้แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกับเครือข่ายนานาชาติมากขึ้นและโดยตรง แต่เท่าที่ผ่านมายังมีได้มีการตอบสนองต่อโลกวิวัฒนาได้อย่างเต็มที่

4.5 การเดินทางมาเลือกที่จะทำวิจัยเรื่องเครือข่ายนั้น เป็นการเดินทางมาถูกต้องแล้ว ความต่อเนื่องของโครงการเป็นข้อได้เปรียบ เพราะถ้าจะทำหน้าที่เป็นผู้ “ประสาน” เครือข่าย ผู้วิจัยทั้งชุดนี้และชุดในอดีตมีประสบการณ์มาจากการวิจัยก่อนหน้านี้ในเรื่องของเนื้อหาและคุณภาพของการวิจารณ์ รวมทั้งบริบทที่เอื้อและไม่เอื้อต่อการพัฒนาการวิจารณ์

4.6 การที่มีผู้เรียกร้องให้โครงการทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสานกัน เท่ากับเป็นการให้ความไว้วางใจต่อกลุ่มนักวิจัยและโครงการที่ทำงานอย่างต่อเนื่อง และในการเสริมพลังให้แก่ สกว. ด้วย

โดยสรุปแล้ว การดำเนินงานวิจัยของทั้ง 5 สาขาในช่วง 6 เดือนแรกของระยะที่ 1 ถือได้ว่าบรรลุวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยทุกสาขาสามารถเห็นภาพรวมในเรื่องของประเภทและการสร้างเครือข่ายได้ชัดเจนขึ้น เครือข่ายนั้นมีใช้เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้น แต่มีนานแล้ว และมีความเชื่อมโยงกับประเพณีและรากฐานทางวัฒนธรรม

ไทยค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในเรื่องระบบอุปถัมภ์ในเชิงอาจารย์กับศิษย์ หรือรุ่นพี่กับรุ่นน้อง โดยทั่วไปแล้ว การศึกษาเรื่องเครือข่ายการวิจารณ์นั้นเป็นเรื่องที่ใหม่มาก แม้แต่ในวงวิชาการระดับนานาชาติ ข้อค้นพบดังกล่าว ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบวัฒนธรรมไทยนั้น อาทิ ระบบอุปถัมภ์กับการสร้างเครือข่ายนั้น เป็นเรื่องที่ไม่ปรากฏ ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ ซึ่งข้อค้นพบเหล่านั้นเกิดจากการสั่งสมทางประสบการณ์ของโครงการในเรื่องนี้ และการทำงานอย่างจริงจังของผู้วิจัย แม้ว่าในชั้นแรกอาจจะยังไม่ชัดเจนในบางสาขา แต่ก็ชัดเจนขึ้นในระยะที่ 2 ของโครงการ นอกจากนี้ข้อค้นพบในหลายประเด็น จะได้นำมาศึกษาในแต่ละสาขาอย่างลึกซึ้งขึ้นทั้งในช่วงระยะสุดท้ายของโครงการ และเป็นเนื้อหาสำคัญในการวิจัยภาคต่อไป
